

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології, педагогіки і фізичного виховання

Кваліфікаційна робота магістра з педагогіки
на тему: «Нова українська школа: виховання лідера»

студентки групи СОа 58-18
факультету германської філології
освітньо-професійної програми
«Англійська мова і друга
західноєвропейська мова,
зарубіжна література, методика

навчання іноземних мов і культур
у вищих навчальних закладах»
за спеціальністю 014 Середня освіта
Пастухової Наталії Вікторівни

Допущено до захисту
« » листопада 2019 року

Завідувач кафедри
психології, педагогіки і фізичного
виховання
доктор психологічних наук,
професор Бондаренко Олександр
Федорович

Науковий керівник
доктор педагогічних наук,
професор Матвієнко Ольга Василівна
Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ	6
1.1 Педагогіка партнерства у «Новій українській школі»	6
1.2 Зміст і структура лідерських якостей школярів	14
1.3 Підходи до виховання лідерських якостей особистості	28
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	36
2.1 Теорії виховання лідерських якостей школярів	36
2.2 Сутність категорії «лідер», «лідерство» у науковій літературі	45
Висновки до другого розділу.....	52
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	53
3.1 Специфіка виховання лідерських якостей школярів у сучасній українській школі	53
3.2 Наслідки практичного впровадження системи нової української школи.....	61
3.3 Сучасні зміни в системі української шкільної освіти	67
Висновки до третього розділу.....	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	74
РЕЗЮМЕ.....	77
RESUME.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах розвитку українського суспільства і становлення ринкової економіки успіх кожної людини залежить від уміння працювати в умовах конкуренції: швидко реагувати на зміни, що відбуваються, аналізувати інформацію і прогнозувати подальший хід подій, приймати відповідні рішення і діяти згідно з ними.

Вважається, що лідерські якості, які так необхідні сьогодні кожній людині, закладаються і спочатку виховуються в сім'ї та школі. Це актуалізує проблему вивчення виховного потенціалу школи у справі формування особистості дитини-лідера. Слід сказати, що останні десятиліття, охарактеризовані як роки інформаційного буму і суцільної комп'ютеризації, відзначені появою дітей «нової свідомості XXI століття», дітей, які володіють сучасними знаннями, інформаційними технологіями, але фізично і психічно вразливих. Сім'я і школа є інститутами, зацікавленими у вихованні лідерських якостей у підлітка і здатні це здійснити, саме їх дії і роль багато в чому зумовлюють особистісні якості майбутнього лідера. Лідер повинен бути носієм справжніх моральних цінностей, він повинен відрізнятися не войовничістю, а найвищою інтелектуальною компетентністю, толерантністю, розумінням самого себе і інших, відповідальністю, здатністю до об'єднання на рівних засадах для творчої дії.

Одна з головних задач, яка стоїть перед педагогами, вихователями - створювати ситуації, що сприяють максимальному прояву лідерського потенціалу. Лідерський досвід в цілому корисний людині, тому, що це досвід соціально-відповідальної поведінки, це досвід проживання високої самооцінки, це моменти, коли відчуваєш себе сильним, значущим, компетентним.

Надаючи можливість кожній дитині усвідомити себе реальною частиною суспільства зі своїми правами, обов'язками і їх реальним, активним проявом; наявність суб'єкт-суб'єктних відносин; наявність різноманітної за змістом соціально орієнтованої діяльності, сприяє пізнанню, розвитку, самореалізації особистості, набуттю досвіду лідерської поведінки; реалізації школяра соціальних ролей (позицій), школа створює передумови для розвитку лідерських якостей підлітків.

Можливість в процесі виховання у дитини формувати якості лідера закладена у повсякденних формах роботи сучасної школи. Проте в соціально-педагогічній практиці в даний час склалося протиріччя.

Протиріччя: між наявністю величезного виховного потенціалу, між навчальними програмами старого зразка та новою сучасно спрямованою програмою нової української школи, що в свою чергу чинить величезний вплив на формування лідерських якостей у сучасних школярів.

Дане протиріччя визначає актуальність вибраної мною теми дослідження «Нова українська школа: виховання лідера».

Об'єкт дослідження: виховання лідера на засадах Концепції «Нова українська школа».

Предмет дослідження: шляхи формування лідерських якостей у сучасних українських школярів у Новій українській школі.

Мета дослідження: з'ясування перспектив виховання лідерських якостей у сучасних українських школярів в контексті впровадження програми Нова українська школа.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати загальні засади виховання лідерських якостей у школярів.
2. З'ясувати основні компоненти формування «лідерства» в контексті сучасної української школи.
3. Узагальнити попередні дослідження, обґрунтувати та конкретизувати сутність понять «лідер» і «лідерство».
4. Виявити особливості формування лідерських якостей особистості у сучасній українській школі.
5. Проаналізувати сучасний стан розвитку «Нової української школи» та її місце у формуванні лідерських якостей в українських школярів.

Методи дослідження. Для досягнення мети використовували класичні методи дослідження, а саме системний аналіз, зрівняльно-порівняльний та системно-структурний аналіз даних, аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми, спостереження.

Елементи наукової новизни: у цьому дослідженні проведено комплексну оцінку особливостей впровадження програми нової української школи в сучасну систему освіти України та вплив її структурних елементів на формування лідерських якостей у сучасних українських школярів. Поданий аналіз нещодавно впровадженої системи нової української школи дозволяє оптимізувати виховання лідерських якостей у школярів та узгодити даний напрям із застосування сучасних методів виховання в школі.

Теоретичне та практичне значення роботи: матеріали даної дипломної роботи можуть бути використані у професійній діяльності фахівцями, які вже працюють за новим стандартом освіти та можуть послужити у якості методичних рекомендацій при створенні програм виховання лідерських якостей у сучасних українських школярів.

Практична значущість роботи полягає: у можливості використання розробленої моделі взаємодії сім'ї і школи у вихованні особистісних якостей підлітків у роботі загальноосвітніх установ; у можливості використання положень і висновків при роботі з батьками, педагогами, психологами, з самими школярами.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження та основні положення роботи оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції “Ad orbem per linguas. До світу через мови” (20-22 березня 2019 року, Київ, КНЛУ)

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних наукових джерел. Робота викладена на 89 сторінках, у списку наукових джерел – 119.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

1.1 Педагогіка партнерства у «Новій українській школі»

За оцінками експертів в концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року акцентується увага на тому, що в найближчій перспективі фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, мислити критично і творчо, здатні до самоосвіти та саморозвитку, працювати у команді, які прагнуть покращити власне життя і життя своєї країни, ставити перед собою цілі та досягати їх та володіти іншими вміннями будуть найуспішнішими на ринку праці[78].

Реалізація ідей НУШ залежить від безлічі чинників: гуманного ставлення до дітей, партнерства з батьками, громадою, дитино центрованої мети шкільної освіти, прогнозування та оцінювання результатів, якості освітнього середовища, оптимізації змісту[80].

Концептуальні засади Нової української школи радять педагогам приєднатися до освоєння двох головних нововведень – педагогіки партнерства та компетентнісної парадигми освіти. Педагогіка партнерства – одна з основ школи, що базується на праві вибору, відповідальності за прийняття рішень, взаємоповазі до особистості. Концепція Нової української школи ґрунтується на якісно новому рівні побудови відносин між учнями, батьками педагогами та громадськими організаціями. Проблема взаємодії школи та сім'ї у вихованні дітей є багатоперспективною, але достатньою складною. У першу чергу це стосується структури взаємодії, розділення ролей, функцій, обов'язків, завдань, розроблення спільних дій серед учасників навчально-виховного процесу. Батьки можуть впливати на виховні та освітні процеси шляхом створення своїх органів громадського самоврядування[78].

В цілому, більшість батьків не відчують себе залученими в процес модернізації шкільної освіти. Вони займають позицію пасивного споживача, який не обтяжений обов'язком систематично спілкуватися з учителями, унаслідок чого виникає проблема неефективної взаємодії з сім'ями учнів.

Реформування освіти, кардинальну зміну її ролі в процесі становлення особистості сьогодні пов'язують з принциповою зміною якості педагогічного спілкування і взаємин між світом дорослих і світом дитинства, тобто з встановленням між ними рівноправних відносин, співтворчості. Подібна форма ведення освітнього процесу в школі є можливою у вигляді педагогічного партнерства.

Сам термін «партнерство» передбачає певну форму відносин (взаємодії, поведінки), які виникають у процесі діяльності з метою вирішення спільних завдань. У свою чергу педагогічна взаємодія являє собою особистісний контакт вчителя і вихованця, наслідок якого – взаємна зміна їх поведінки, діяльності, відносин, установок.

«Нова українська школа – це не тільки компетентнісний підхід до навчання, це і формування цінностей. На основі яких виробляється ставлення до чого-небудь. Треба по-людськи ставитись, поважати людей – усіх. Бо якщо не зміниться ставлення, то й довіри не буде», - підкреслив екзаступник міністра освіти і науки Павло Хобзей, наголошуючи на тому, що дуже важливо змінити систему зв'язків в українських школах для побудови довіри. «Наша освіта - дуже вертикальна: директор, завуч, учителі, діти і десь там батьки. Але щоб побудувати довіру, ми маємо будувати горизонтальні зв'язки, партнерство. Щоб вчитель був на рівні учня, щоб вони сиділи разом на килимку та розмовляли. Тоді вибудовується довіра, повага до гідності. Саме це закладено в концепцію НУШ», – зазначив екзаступник Міністра (Цит. за: «Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства, відкритості шкіл, поваги до кожної людини – заступник Міністра Павло Хобзей». URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-12-02-dovira-do-osviti-pochinaetsya-z-pedagogiki-partnerstva-vidkritosti-shkil-povagi-do-kozhnoy>).

Педагогіка партнерства – складова частина концепції Нової української школи, вона направлена на побудову довіри між дітьми, школою, батьками та суспільством. Педагогіка партнерства базується на рівності, творчому та гуманному підході до кожного учасника освітнього процесу, співпраці, прийнятті, діалозі.

Педагогіка партнерства націлює батьків та вчителів на повагу до дітей, особистісний розвиток учнів, спонукання до самопізнання, самооцінки, самовдосконалення у різних видах діяльності, передбачає вибір навчальних завдань учнями. Гуманістично-орієнтований педагогічний процес може бути лише процесом педагогічного взаємовпливу вчителя, батьків та дитини, де всі виступають як рівноправні, в міру своїх знань і можливостей, партнери.

«Гуманне ставлення до дитини має лежати в основі діяльності вчителя, оскільки це не можна замінити жодними технологіями чи освітніми трендами. Це те, що має бути в центрі спілкування не лише між вчителем та учнями, а й у стосунках із батьками, колегами. Освітнє середовище – це та мікро модель, яка формує у дитині певну поведінку. Якщо педагогічний колектив працює на засадах гуманної педагогіки, в таких школах нема булінгу, проблем з поведінкою дітей, агресивними викидами, що нині, на жаль, притаманні сучасному середовищу. Освітній процес не може бути однобоким, тобто лише навчальним, тут має застосуватись комплексний підхід – навчання і виховання. Вчитель має робити виклики учням, мотивувати їх здобувати більшого, надихати створювати» (Цит. за: Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «Global teacher Prize». URL : <https://dyvys.info/2018/05/07/yakymy-mozhut-buty-ukrayinski-vchyteli-majbutnogo-dosvid-peremozhtsiv-global-teacher-prize/>).

Таким чином, педагогічне партнерство розуміється дослідниками як форма паритетних відносин між учасниками виховно-освітнього процесу на базі толерантності та рівноправності, в результаті якого спільними зусиллями вирішуються завдання, особистісно значущі для всіх учасників освітнього процесу та професійно важливі для педагога.

Педагогічне партнерство включає в себе тристоронню взаємодію і взаємовплив «вчитель-учень», «учень-батьки», «батьки-вчитель», а педагогічний вплив в умовах школи є більш ефективним при спільних зусиллях педагога і батьків. Основою його формування є пошук і встановлення точок дотику, що сприймаються кожним учасником і є значущими для всіх.

В центрі педагогіки партнерства знаходиться особистість дитини, її самобутність та самоцінність. Головними завданнями педагогіки партнерства є розвиток і вияв пізнавальних здібностей дитини, залучення суб'єктивного досвіду кожної дитини. Нова українська школа шляхом використання технологій партнерської педагогіки сприяють в реалізації розвитку особистості, створюють умови для її саморозвитку та самовизначення, використовуючи такі форми роботи з батьками: сімейні виставки, день добрих справ, родинні свята, відкриті заняття для батьків тощо.

Методи та технології партнерства, що заохочують виражати думки учнів: методи самооцінки та взаємоперевірки, інтерактивні технології, діалогічні методи, метод проектів, науково-дослідні методи, створення проблемних ситуацій, особистісно орієнтовані технології.

В новому Законі України «Про освіту» закладений індивідуальний шлях втілення особистісного потенціалу учня для реалізації принципів педагогіки партнерства. Цей шлях закладається з урахуванням здібностей учня, його потреб, можливостей, здібностей, мотивації, досвіду, інтересів. В учнів та їх батьків виникає можливість вибирати для себе темпи, види, форми здобуття освіти, відповідно до потреб і можливостей. Учень і вчитель наділені рівними правами, учень має право помилятися, має право вільно вибирати, отримує можливість вільно висловлювати свою точку зору з будь-якого питання. Учитель має направляти учня, а не заперечувати; спонукати його до добровільної дії, а не примушувати; управляти разом з учнем, а не керувати ним; організовувати, а не командувати; надавати право на власний пошук, а не обмежувати.

Концепцією «Нова українська школа» (2017 рік) затверджено педагогіку партнерства, яка включає повагу до кожної особистості, позитивне та доброзичливе ставлення один до одного та до всіх учасників освітнього процесу, бажання вступати в діалог, взаємодіяти, взаємно поважати один одного, довіру у відносинах, толерантність, вміння розподіляти роль лідера; право вибору і відповідальність за нього; рівні права обох сторін, добровільні передача та прийняття зобов'язань, обов'язкове виконання всіх домовленостей, відкритий діалог всіх учасників освітнього процесу[75].

Ключовою складовою нової концепції є відповідальність та свобода у стосунках між учасниками навчально-виховного процесу. Працювати в рамках свободи - один з викликів педагогіки партнерства, який постає перед сучасним педагогом[105].

«Сьогодні дитина в рамках освітнього простору має таку саму свободу як вчитель. Проте дуже часто діти сприймають свободу як вседозволеність. Таке сприйняття свободи для дитини не може дати їй нічого корисного. Тому важливо навчити дітей такому слову як «договір». Велика перевага договору полягає у тому, що його не можна розірвати у односторонньому порядку. У договорах завжди є дві сторони. Через спілкування з батьками, вчителями, вихователями, однолітками ми вчимо дитину домовлятися. Ця навичка дає дитині краще розуміння того, що є свобода: вона може або конкурувати, або дружити з навколишніми. Через дружбу її коло свободи не обмежується, а навпаки розширюється» (Цит. за: Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «Global teacher Prize»).

В основі педагогіки партнерства лежать засади толерантності, Толерантність – це доброзичливе та терпиме ставлення до навколишніх подій та оточуючих. Показниками толерантності є: емпатія, особистісна відповідальність, конструктивна взаємодія між природним середовищем та оточуючими. Критеріями досягнення толерантності є: терпимість до навколишніх подій та оточуючих, що не шкодять природному середовищу та не порушують прав людини; визнання цінностей, різноманіття поглядів, життєвих принципів інших людей.

В цілому, в рамках «Нової української школи» в основі педагогіки партнерства покладаються спілкування, взаємодію і співробітництво між вчителями (освітніми установами), учнями і батьками, які об'єднуються загальними цілями і прагненнями, виступаючи добровільними та зацікавленими особами, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за його участь сім'ї та школи в сфері виховання:

– комунікативно-дидактичне, яке проявляється у взаємному навчанні при спілкуванні вчителів з батьками школярів у аспекті виховного процесу;

- управлінське, яке проявляється у спільному управлінні батьків та вчителів в аспекті виховного процесу;
- експертне, яке проявляється в спільному педагогічному аналізі виховного процесу;
- проектно-діяльнісного, яке можна успішно реалізувати під час розробок спільних сімейних та шкільних освітньо-культурних, соціальних та культурних проектів, різноманітних акцій та занять, які спрямовані на вирішення виховних проблем та завдань;
- консультативне, яке проявляється шляхом професійної педагогічної консультації батьків та батьківської взаємодії між собою [29].

Педагогіка партнерства вимагає переосмислення ролі педагога, яка полягає в оновлення професійного мислення та відповідних цілеспрямованих дій: відстеження результатів своєї роботи через систему моніторингу; постійному аналізі своєї педагогічної діяльності, направленої на самоосвіту. Сучасне покоління дітей очікують від сучасної освіти більшої незалежності, самостійності, зменшення кількості авторитетів.

«Змінюється роль вчителя в освітньому процесі. Вчитель сьогодні не ретранслятор, вчитель – коуч, тренер, фасилітатор. Якщо раніше вчитель лише давав готові відповіді на питання, то нині ця траєкторія змінилась. Сьогодні вчитель допомагає учням сформулювати власні питання, вчить їх правильно ставити, шукати на них відповіді та допомагає стати інноватором» (Цит. за: Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «Global teacher Prize»).

Вчитель має надихати, створювати, мотивувати учнів досягати більшого, тобто виконувати роль тьютора. Тьютор – це той, хто знаходить індивідуальний підхід до кожного, допомагає, організує рефлексію, планує освітню діяльність, виявляє освітні запити, застосовує методи, що ґрунтуються на активній участі дитини у навчанні, співпраці.

Є два шляхи для втілення ідей педагогіки партнерства. Першим шляхом є наближення вчителя до дитини за допомогою поваги та великої любові. Ще В. Сухомлинський та відомий грузинський педагог Ш. Амонашвілі були переконані, що вчитель має віддавати серце дітям. Але не завжди діти та вчителі готові до такого типу стосунків, «рівноправності» між собою.

Другим шляхом є розподіл функцій між учнем та вчителем та організації співпраці між ними. Завданням вчителя є підбір навчального завдання для дитини, детальне розроблення шляхів його вирішення різними групами учнів тощо. Функцією учня є добровільне прийняття запропонованої вчителем задачі як своєї і самостійне вирішення задачі. За таким умов учень та вчитель є рівноправними суб'єктами діяльності, дитина почуває себе вільною, самостійною, рівною з вчителем. Саме так реалізується ідея рівності. Такий тип відносин є оптимальним для навчально-виховного процесу. З однієї сторони, він зберігає управлінську функцію вчителя, а з іншої – учень має можливість самостійно діяти[37].

Сьогодні спадщина В. О. Сухомлинського набуває особливої актуальності, затребуваності сучасною освітою. За В. Сухомлинським та у методології НУШ основоположним принципом є дитино центризм і природо відповідність. Саме ці поняття визначають дитину центром освітнього процесу. Саме тому завданням і метою кожної школи, її батьківського та педагогічного колективу є створення найсприятливіших умов для усестороннього розвитку особистості школяра: естетичного, морального, громадянського, інтелектуального, трудового. Ідею усестороннього розвитку представлено у багатьох творах видатного українського педагога: «Сто порад учителю», «Павлинська середня школа», «Розмова з молодим директором школи», «Духовний світ школяра»[80].

На переконання В. Сухомлинського «мета шкільної освіти – всебічний розвиток особистості школяра може бути досягнутий лише за умови, якщо у школі панує яскрава думка, живе творчість і слово учителя та дитини. На цих трьох стовпах має «триматись» зміст і методика навчання, характер духовного життя школи, його атмосфера взаємин, стиль». Таке розуміння мети шкільної освіти було і залишається новаторським, є воно актуальним і для НУШ (Цит. за:

Савченко О. Сухомлинський і НУШ // Освіта України : Педагогічна газета. 2018. № 41/42 (22 жовтня). С. 14).

Виникає питання про те, чому в концепції «Нова українська школа» ні слова не йдеться про глибоко вкорінену у вітчизняній педагогічній традиції педагогіку співробітництва, яка була чомусь викинута за борт «Нової української школи». Далі наведено порівняльну характеристику педагогіки партнерства та педагогіки співробітництва.

Порівняльна таблиця основних принципів педагогіки партнерства та педагогіки співробітництва

Принципи педагогіки співробітництва	Принципи педагогіки партнерства
<ul style="list-style-type: none"> • різні стосунки між учнями, які ґрунтуються на повазі вчителя до учнів, на залученні дітей до навчання, налаштування їх на успіх, постійний рух вперед; • право власного вибору під час навчання; • обов'язковий самоаналіз та самооцінка; • активне залучення батьків до виховного процесу; • індивідуальний підхід до кожного учня. 	<ul style="list-style-type: none"> • поважати кожную особистість; • доброзичливе та позитивне ставлення; • вміння довіряти один одному у взаємовідносинах; • діалог – взаємодія – взаємоповага; • вміння розподіляти роль лідера • взаємодія у руслі соціального партнерства • принципи соціального партнерства.

Слід зазначити що суттєвої відмінності у принципах виховання у призмі цих методів не відзначається і вони є несуттєвими. Відмінними аспектами в педагогіці співпраці виступають «необхідність самоаналізу і самооцінки», «налаштування на успіх», «рух вперед»; в педагогіці партнерства – «розподілене лідерство», «горизонтальні зв'язки», «відповідальність за вибір», «обов'язок виконання домовленості».

Зазначені у порівняльній таблиці принципи не окреслюють всі аспекти педагогіки співробітництва та партнерства. Завдяки тому, що педагогіка співробітництва розвивається упродовж більшого проміжку часу, було вироблено і поглиблено ключові аспекти педагогіки співробітництва. Педагогіка партнерства мала менший період розвитку для кристалізації своїх положень і реалізації їх на практиці.

Педагогіка співпраці – це напрям вітчизняної педагогіки другої половини ХХ століття. Педагогіка співпраці була розроблена і перевірена на практиці групою педагогів-практиків нових методів виховання і навчання (Ш. А. Амонашвілі, І. П. Волков, І. П. Іванов, Е.Н. Ільїн, С. Н. Лисенкова, В. Ф. Шаталов та ін.).

В цілому, у педагогіці співробітництва відносини всіх учасників педагогічного процесу будуються таким чином, щоб мотивувати учнів стимулами, що лежать в самому процесі навчання, що передбачає залучення всіх учасників у спільну працю і творчу взаємодію, спрямовані на освоєння навчальних предметів.

Якщо педагогіка партнерства робить наголос на дискретному аспекті соціального буття, тобто на учасниках взаємодії-партнерах, то педагогіка співробітництва – на континуальному аспекті соціального буття – на процесі, тобто на взаємодію в результаті трудової діяльності (співробітництво).

Таким чином, з вищесказаного можна зробити наступні висновки: основу педагогіки партнерства становлять суб'єкт-суб'єктні відносини; партнерське спілкування; довіра; взаємодія та співпраця між педагогом, учнем та батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, є рівноправними, добровільними й зацікавленими учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Концепція Нової української школи сприяє розвитку та розкриттю можливостей та здібностей дитини на основі педагогіки партнерства, що базується на партнерстві між учнем, учителем та батьками. Педагогіка партнерства закладає основи успішної побудови стосунків з оточуючими. Без розуміння своїх та інших почуттів, без взаємодії з іншими людьми складно досягти спільних цілей. Багатостороннє спілкування та діалог між учнями, учителями та батьками має за мету змінити авторитарне одностороннє

спілкування. Учитель повинен пам'ятати, що організація партнерських відносин між учителем і учнями – це складний психолого-педагогічний процес, який розрахований на тривалий період часу, в основі якого закладені не тільки організаційні зміни, скільки зміни у свідомості, в першу чергу, у вчителя. Багато в чому це визначається ступенем підготовленості вчителя до роботи в нових умовах.

1.2. Зміст і структура лідерських якостей школярів

Суспільству треба люди, здатні свідомо вибирати, впевнені, рішучі, готові приймати важливі рішення, ініціативні, впевнені у своїх силах, тобто людей наділених певним набором лідерських якостей.

У залежності від суспільних процесів, структури суспільства змінюється розуміння того, яким має бути ідеал людини, яка вміє та може організувати співпрацю між людьми, що не тільки сприятиме протистоянню, а й витримувати зміни в суспільстві, ефективно та гармонійно реалізовувати спільну діяльність. Такою людиною є лідер. Вирішення багатьох проблем, як правило, пов'язується з діяльністю лідерів, наділених здібностями та особливими рисами. Проблема лідерства має бути визнана однією з основних при вивченні дитячого колективу.

Варто зазначити, що досить важливим є розгляд саме лідерських якостей у школярів. Лідерські якості найактивніше виховуються у період навчання у школі. У шкільні роки учні вчать культурі спілкування з однолітками, друзями, колективом та суспільством.

Аналіз досліджень проведених у ХХ – на початку ХХІ століття підтверджує єдність учених у тому, що лідером стає активна, досвідчена людина, яка виявляє ініціативу і ціленаправлено хоче стати лідером. Вважається, що лідер однієї групи не обов'язково може стати лідером у іншій групі. Людина, яка має природжені задатки не обов'язково стає лідером, щоб стати лідером потрібно реалізувати свої можливості [4].

Дослідники дають різні визначення поняттю лідер (від англ. leader – той який веде, керує), є різні погляди щодо суті цього поняття та підходи до його дослідження. У педагогіці поняття «лідер» трактується як член колективу, який

спроможний чинити вплив на поведінку членів колективу, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, виявляти ініціативу [56, с. 305].

У психологічному аспекті лідер – це найбільш авторитетна особистість, яка вміє впливати на членів групи, або на групу в цілому, направляти зусилля групи на досягнення поставленої мети. За лідером визнається право приймати у важливий момент відповідальні рішення, лідер займається організацією спільної діяльності, урегулює стосунки між членами групи.

У соціології лідер – член групи, який спроможний очолити групу, стати прикладом для наслідування, займатися організацією виконання завдання. У філософії поняття «лідер» – найавторитетніший член організації або соціальної групи.

На думку Л. В. Уманського, лідер – член групи, якому інші члени групи делегували право приймати найвідповідальніші рішення, які стосуються інтересів усієї групи і визначають напрями діяльності всієї групи [93].

За визначенням Е. Гідденса лідер – індивід, наділений найбільш вираженими, корисними (з точки зору внутрішнього інтересу групи) якостями, завдяки цим якостям його діяльність стає найпродуктивнішою. Такий лідер є прикладом для наслідування, «зразком», до якого мають, з точки зору групових цінностей, долучатися інші члени групи.

Д. Алфімов зазначає, що «ефективний лідер» – «це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих з метою вирішення завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового» (Цит. за: Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64), с. 50).

Узагальнюючи зазначені вище трактування поняття «лідер», можна зробити висновок, що науковці притримуються думки, що лідер – це член групи, особистість, яка користується авторитетом у групі та направляє дії членів групи, людина стає лідером завдяки своїм особистісним якостям.

Згідно з класифікацією типів лідера за Б. Д. Паригіним, типи лідерів виокремлюються за трьома ознаками: «1) змістом діяльності: лідер-натхненник, лідер-виконавець, діловий лідер; 2) характером діяльності: універсальний, ситуативний; 3) стилем лідерства: авторитарний, демократичний» (Цит. за: Прохоренко Т. Г., Зборовська О. П., Носирева Г. А. Лідерство як форма самоствердження особистості в малій групі // Вісн. Міжнар. Словян. ун-ту, Серія: Соціологічні науки, 2008. Т. 11, № 1, с. 13).

Науковці виокремлюють наступні типи лідерства по масштабності вирішуваних завдань:

- 1) політичний тип (державні, громадські діячі);
- 2) соціальний тип (у русі профспілок, наукових, творчих, спортивних товариствах);
- 3) побутовий тип (у студентських групах, учнівських колективах, групах за інтересами).

О. Тихомирова зазначає, що розрізняють лідерів-творців та лідерів-руйнівників. Лідер-творець працює в інтересах групи та членів групи, веде їх за собою. Лідер-руйнівник діє виключно у власних інтересах, пріоритетним для нього є бажання самозахисту, він використовує для цього людей, що його оточують.

Досить відомою є класифікація лідерів за стилем поведінки:

- 1) директивний; 2) демократичний; 3) колегіальний; 4) ліберальний;
- 5) наставницький; 6) гнучкий; 7) догматичний.

О. Тихомирова характеризує дитину-лідера з боку рухливості лідерської позиції і виділяє дитину зі стабільною та змінною лідерською позицією [90, с. 34]. *Стабільна лідерська позиція* дитини не підвладна впливам середовища. Основна ознака такої позиції є здатність самостійно брати на себе ініціативу, вміння школяра оперативно та самостійно приймати рішення. Проблема придушення дорослими ініціативи школяра, постійного її коригування, неприйняття є характерною не лише в початковій школі, але і в більш старших класах. Цю проблему можна вирішити шляхом підвищення професіоналізму вчителя і за допомогою розвитку лідерських здібностей серед школярів.

Змінна (ситуативна, нестабільна) лідерська позиція залежить від ситуації. Така дитина частіше проявляє себе за допомогою зовнішнього схвалення (похвали, заохочення), йому потрібна підтримка оточуючих, він менш за попередній тип здатний чинити супротив обставинам. Саме тому особливого значення набуває організація зовнішнього середовища з боку. Як правило, лідер з нестабільною позицією ставиться до своїх можливостей критично, що в певних ситуаціях проявляється в його заниженій самооцінці.

З цього можна зробити висновок, дитина лідер зі стабільною позицією володіє обставинами, а дитина лідер з нестабільною позицією є більш залежною від обставин, інколи являється їхньою «жертвою».

Таким чином, школярі лідери по-різному реалізують себе. Це спричинено особливостями особистості самої дитини, середовищем, створюваним в класі, в соціумі (її структурою, організованим процесом взаємодії суб'єктів середовища, в тому числі і дорослих); настановами вчителя, сім'ї, іншими зовнішніми обставинами, готовністю до реалізації лідерської ініціативи, затребуваністю лідерства та лідера й традиціями.

За допомогою експериментальних досліджень Л. І. Уманським було класифіковано наступні типи лідера в малих групах: «1) лідери-організатори (ділові); 2) лідери-ініціатори; 3) лідери-умільці; 4) лідери-ерудити; 5) лідери емоційного тяжіння, які відповідають соціометричній «зірці»; 6) лідери генератори емоційного настрою (емоційні), які чинять вплив на настрій групи» (Цит. за: Татенко В. Типологія лідерства // Психолог. 2006. № 34, с.12).

Для учнівської групи як колективу властива безперервна зміна лідерів у відповідності до характеру, виду та змісту діяльності. Зміна лідерів дає можливість спробувати себе у ролі лідера, навчитися організовувати інших людей та організовувати самого себе.

Лідери-організатори (ділові) лідери є ключовою ланкою у вирішенні завдань класу, в реалізації різних видів діяльності: навчальної, трудової, туристської, спортивної та ін. Вплив емоційних лідерів зорієнтований на діях у царині спілкування між учнями в класі. Ділові лідери, більше ніж емоційні знають про міжособистісні відносини однокласників. Це можна пояснити тим, що ділові

лідери використовують ці знання для побудови взаємовідносин у класі, у той час як емоційні лідери не прагнуть керувати класом і їм не потрібні ці знання. Лідери-ініціатори проявляються у висуненні ідей, планів, пошуку вирішення повсякденних проблем. Лідер-умілець - учасник колективу, наділений хистом у певному виді діяльності. На роль абсолютних лідерів пропонуються учні, які є успішними у всіх напрямках життя класу. Ділові і абсолютні лідери наділені найбільшим впливом на колектив через те, що вони здатні вести за собою групу до поставлених цілей. Сприятлива атмосфера класу, психологічний стан учнів, дотримання певних моральних цінностей залежать від емоційних лідерів [89, с. 19].

Класні керівники можуть організовувати через навчальну або позакласну діяльність можливості для розвитку та підтримки лідерських якостей. У процесі роботи класу в ролі лідерів можуть побувати різні діти в залежності від виду діяльності, що розкриває їх здібності.

Є. Ільїн виділяє деякі ознаки, що характеризують лідера [50]:

- належність лідера до групи, у якій він був висунутий на позиції лідера (авторитет);
- лідер сприяє досягненню групової мети своїми діями;
- ініціативність лідера (добровільно бере на себе відповідальність у більшій мірі, ніж цього вимагають приписи та загальноприйняті норми);
- необхідність або бажання членів групи підпорядковуватись йому.

За допомогою спостереження можна виокремити наступні особливості психіки та діяльності дитини-лідера:

- дитина, наділена лідерськими якостями обдуманно підходить до залучення однолітків до певного виду діяльності, пояснивши правила;
- не боїться з'ясування стосунків, відповідальності;
- вона вміє продумувати свої плани, не боїться труднощів;
- самостійно може вирішити певні проблеми, організувати роботу в класі;
- діти-лідери - допитливі, енергійні, зацікавлені у всіх деталях того, що відбувається.

У моделі виховання лідера, простежується система становлення лідерів різного типу, а саме: *емоційного лідера*, який працює на створення позитивного мікроклімату в умовах самоврядування; *ситуативно-процесуального лідера*, працюючого в процесі обговорення проблеми на позитивне рішення в умовах самостійності; *продуктивного лідера*, працюючого на отримання кінцевого результату.

Велику роль у побудові ефективної колективної діяльності відіграє здатність людини бути ініціативною та активною, уміння знаходити спільну мову з членами колективу, демонструвати свої кращі сторони, підкорювати своєму впливу інших людей. У житті будь-якого колективу важливе місце відведено феномену лідерства. Розглянемо поняття «лідерство».

Деякі дослідники ототожнюють лідерство з впливом, керівництвом та владою. Д. Алфімов визначає поняття «лідерство» як «спосіб організації влади, спрямований «по вертикалі» знизу вгору, тобто з погляду відносин домінування й підпорядкування; систему внутрішньо групових відносин, що стимулює своє оточення до досягнення запропонованих цілей» (Цит. за: Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості»// Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64),с. 47).

За психологічним словником за редакцією П. С. Гуревича, лідерство – це система соціально-психологічних явищ, що пов'язані з виходом людини в лідери, та її поведінкою у ролі лідера [34, с. 334]. Також лідерство можна визначити як провідний вплив члена групи – лідера – на групу в цілому.

Б. Д. Паригін, інтерпретує лідерство як один із процесів організації та управління малою соціальною групою, що допомагає досягненню цілей групи в оптимальні терміни і з оптимальним ефектом [74, с.104].

На думку К. В. Сельченко, лідерство – це багатоаспектне соціальне явище. За концепцією Л. В. Уманського лідерство – явище, сутність якого – домінуючий вплив одних членів групи на інших для того, щоб створити оптимальне рішення задачі, яка поставлена перед групою [93].

К.К. Платонов розрізняє поняття «властивість», «особливість». «якість», які у психологічній літературі, як правило, вважаються синонімами. На його думку, властивість – найбільш широке поняття, це відмінна або подібна риса особистості, що робить схожою або відрізняє від інших особистостей. Особливість – особлива, індивідуальна властивість особистості. Якість – найбільш значуща властивість, що дає особистості визначеності. [76, с.187]. Отже, якості особистості – узагальнені властивості особистості.

Наприкінці 80-х, на початку 90-х років ХХ століття збільшилась зацікавленість щодо дослідження лідерських якостей. Збільшення інтересу був спричинений потребою у виявленні та спеціальній підготовці людей з лідерським потенціалом для зростаючих потреб армії, бізнесу і соціальної сфери. Лорд Де Вадер і Аллігер у 1986 р. прийшли до висновку, що є шість якостей, характерних успішним лідерам: домінантність; мужність; розум; прагнення бути лідером; консерватизм; екстраверсія.

Суть поняття «лідерські якості» пояснюється науковцями по-різному. На думку В. Ягоднікової, «якості особистості лідера – індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості людини, що у комплексі забезпечують успішність його роботи з управління колективом». В. Ягоднікова також дає визначення поняттю «якості особистості» – «це стійкі характеристики особливостей поведінки людини, які мають значення для її соціального оточення» (Цит. за: Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи // Наука і освіта. 2004. № 7, с. 328).

В. Сбитнева вважає, що лідерські якості – це сукупність рис, властивостей, що дає можливість члену дитячого колективу виділятися в певній справі та приймати відповідальні рішення в важливих для групи ситуаціях [82].

За Д. Алфімовим лідерські якості особистості – «це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення рішення проблеми, успішно впливати на послідовників в напрямі досягнення групою або організацією цілей» (Цит. за: Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості»// Педагогіка

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64),с. 50).

На думку Р. Кеттелла, якість – це довгострокова характеристика. Ця характеристика послідовно проявляється в поведінці людини у різноманітних ситуаціях. Якість може бути яскраво вираженою або мало вираженою. Якість характеризує людину у більшій чи меншій мірі [109].

Відповідно до розглянутих визначень лідерські якості – це сукупність властивостей особистості, які дозволяють їй займати лідерську позицію у групі. У людині якості не є ізольованими, а перебувають у взаємозв'язку.

Д. Алфімов виокремлює такі якості сучасного випускника загальноосвітньої школи, які характеризують його як лідера:

- відповідальний, вимогливий у виконанні справи по відношенню до себе та до людей;
- чесний перед собою і людьми;
- може співчувати і співпереживати (відчувати емпатію);
- здатний чинити вплив на інших;
- комунікативний, уміє спілкуватися та слухати співрозмовника;
- організований у будь-яких сферах життєдіяльності;
- уміє продемонструвати особистий приклад у поведінці та діяльності;
- впевнений в собі;
- знається у виконанні доручених справ;
- здатний керувати собою та власними емоціями;
- готовий приймати відповідальні рішення [4].

Лідерство потрібно розглядати у вигляді сукупності видатних рис особистості, фізіологічні, психологічні (емоційні), розумові (інтелектуальні), особистісні (ділові) дають змогу лідерам висунутися, зайняти керівну позицію і утримувати владу завдяки наявності зазначених рис. Але наявність у дитини хоча б якоїсь однієї якості, завдяки якій вона перевершує інших, надає змогу дитині стати лідером у класі.

Науковці пропонують власне бачення властивостей особистості лідера. В.Ягоднікова виокремила такі «компоненти особистісних якостей

старшокласників, які забезпечують ефективне лідерство: *інтелектуальні здібності* (допитливість, освіченість, розсудливість, розум і логіка, інтуїтивність, знання справи); *риса характеру особистості* (урівноваженість, сміливість, стійкість, наполегливість, самовпевненість, щирість, прагнення до досягнення мети, ініціативність, благорозумність, впертість, енергійність, гнучкість, працездатність, далеко бачність, самовіддача); *набуті якості* (здатність приймати рішення в складних ситуаціях, уміння прогнозувати наслідки своїх дій, вміння відстоювати свої та загальні інтереси, прагнення допомагати людям, уміння заручатися підтримкою, переконувати, організовувати, прагнення служити людям, толерантність, такт, почуття людської гідності)» (Цит. за:

Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи // Наука і освіта. 2004. № 7, с. 329).

Якості особистості представлені у вигляді класів або видів: деякі якості мають відношення до соціальних відносин, другі – до пристосувальних реакцій, треті – до темпераменту, інші – до цінностей, здатностей, інтересів. Ці якості мають різний рівень вираженості. Деякі якості можна легко спостерігати, такі якості можна виміряти, такі якості є «поверховими». На думку Р. Кеттелла, «поверхові» якості – легко спостережувані групи властивостей індивіда. Якості протилежні «поверховими» називаються «глибинними» або «прихованими». Згідно з Р. Кеттеллом, у порівнянні з особистісними якостями, які лежать в основі «поверхових» проявів, глибинні якості менше піддаються спостереженню, вони є фундаментальними [109].

Н. Семченко пропонує такі «групи лідерських якостей»:

1) інтелектуально-креативні (критичність, швидкість, гнучкість, точність, продуктивність, послідовність, компетентність, ерудованість тощо);

2) морально-вольові (чесність, принциповість, сумлінність, порядність, оптимізм, самокритичність, упевненість у собі та своїх силах, мужність, наполегливість, честолюбність, дисциплінованість, людинолюбство, рішучість тощо);

3) організаторсько-ділові (організованість, активність, заповзятливість, об'єктивність, дієвість, справедливість, доброзичливість, енергійність, діловитість, переконливість тощо);

4) емоційно-комунікативні (ініціативність, спостережливість, репрезентативність, товариськість, емпатичність, комунікабельність, експресивність тощо)». (Цит. за: Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2013. № 7).

О. Павлова виокремлює наступні групи лідерських якостей: інтелектуальні; організаторські; креативні; комунікативні [73].

О. Тихомирова визначила «загальні та специфічні якості особистості лідера:

1) *загальні якості* (ними володіють не лише лідери, а й ті, хто прагне ними стати): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товариськість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливість;

2) *специфічні якості лідера* (показники лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції; потреба брати відповідальність на себе» (Цит. за: Тихомирова О. Виховання лідера // Шкільний світ. 2009. № 8, с.20).

Основними складовими виховання лідерських якостей є:

1) Виховання вільної особистості (високий рівень самооцінки, самосвідомості, самодисципліни).

2) Виховання гуманної особистості (співчуття, добросердя, терпимість, доброзичливість, готовність допомогти).

3) Виховання духовної особистості (необхідність у пізнанні та самопізнанні).

4) Виховання творчої особистості (розвиток навичок, задатків, знань, умінь, розумових здібностей).

5) Виховання практичної особистості (знання основ економіки, працьовитість, ощадливість, опанування мов, фізична культура, хороші манери).

Рівень розвитку у людини комунікативних та організаторських якостей здебільшого визначає здатність людини бути лідером. У результаті обстеження методами психодіагностики керівників Є. Жариковим та Є. Крушельницьким [45, с. 203] було визначено наступні якості лідера: вольовий, незалежний; ініціативний; здатний проходити крізь перешкоди для досягнення мети; терплячий, здатний довго та добре виконувати одноманітну, нецікаву роботу; наполегливий; знає, коли можна ризикнути; психічно стійкий, не дає захопити себе нереальними пропозиціями; добре пристосовується до нових вимог та умов, здатний змінювати стиль поведінки залежно від умов; вимогливий до себе та інших; самокритичний, тверезо оцінює свої успіхи та невдачі; стресостійкий, не втрачає самоконтроль та працездатність в екстремальних умовах; може вимагати і вміє підбадьорювати [45, с. 203].

Е. Богардус, відомий американський соціолог, до лідерських рис відносить: розум, почуття гумору, здатність передбачати, привертати до себе увагу, твердість характеру енергійність.

До структури лідерських якостей особистості школяра належать: загальні риси лідера (рішучість, ініціативність, наполегливість, креативність, чесність і порядність у відносинах, відповідальність); лідерська поведінка (уміння слухати, готовність співпрацювати, уміння впливати на інших, уміння знаходити рішення у конфліктних ситуаціях, знаходити спільну мову з оточуючими); ситуації, у яких діє лідер (стійкість до стресових ситуацій, мотивація для досягнення успіху, уміння приймати рішення, упевненість у своїх силах, уміння організувати себе та інших, брати на себе відповідальність за вирішення завдань, які стоять перед групою).

Було проведено велику кількість досліджень, у результаті цих досліджень з'явився довгий список лідерських рис. Р. Стогділл у 1948 р. намагався узагальнити і згрупувати всі лідерські якості, які були виявлені раніше. У 1948 році Р. Стогділл проаналізував 142 дослідження, що стосувалися лідерських рис. Він розподілив на 5 ключових груп більше ніж 40 елементів, що стосувалися психологічних рис лідерів, а саме: інтелектуальні здібності; особистісні

характеристики; фізіологічні дані (темперамент), вроджена властивість людини; соціальні дані; соціальне походження [118].

На переконання Р. Стогділла, для становлення лідерства важливі наступні характеристики: впевненість, пристосованість, ентузіазм. Серед соціальних характеристик ключовими є: популярність, тактовність, адміністративні здібності [58].

Р. Стогділл намагався виявити найхарактерніші якості, притаманні лідеру. Стогділл виділив так звані «універсальні» риси лідера: впевненість у собі; розум або інтелектуальні здібності; активність і енергійність; знання справи; панування чи переважання над іншими.

Але ці п'ять лідерських рис не давали пояснення щодо причин виникнення лідера. Ця концепція не дала результату і не створила завершеної теорії. Автор зробив висновок, що ефективні лідери демонстрували різні особистісні характеристики в залежності від ситуації.

Після того, як Р. Стогділл презентував свою концепцію лідерських рис, стало зрозуміло, що теорія рис не є досить продуктивною. Людина не стає лідером тільки через те, що їй притаманні певні лідерські риси.

Ягоднікова В. В. виокремила такі педагогічні умови формування лідерських якостей учнівської молоді: урахування особливостей та розвиток мотивації лідерства; створення умов для розвитку лідерських якостей за допомогою самоврядування, школи лідера; створення розвивального та стимулювального середовища шляхом залучення різноманітних інтерактивних форм роботи (КТС, рольові ігри, тренінги); створення гуманних стосунків між суб'єктами виховання[103].

Основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей учнівської молоді є:

- 1) «навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна);
- 2) виховна діяльність (участь у конференціях, програмах, проектах);
- 3) наукова діяльність(розроблення та захист індивідуальних і колективних проектів, творчих справ);

4) проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних та колективних проєктів, творчих справ);

5) громадська діяльність (участь у роботі учнівського самоврядування та громадських молодіжних організацій, наукових товариствах, асоціаціях, учнівських творчих клубах);

6) представницька діяльність (уміння ефективно представляти себе, однолітків, молодіжну громадську організацію, освітній заклад)» (Цит. за: Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2013. № 7).

Варто зазначити критерії сформованості лідерських якостей школярів: особистісний – допомагає у визначенні рівня сформованості загальних лідерських якостей, ставлення учнів до людей та навколишнього світу; поведінковий – допомагає визначити рівень спрямованості учнів на співпрацю з іншими на основі взаємної поваги, злагоди, взаєморозуміння; ситуаційний – вказує на практичні особливості виховання лідерських якостей школярів у залежності від конкретної ситуації. Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей.

Отже, узагальнення теоретичних, психолого-педагогічних підходів дозволило виявити зміст і структуру лідерських якостей особистості. Аналіз соціально-педагогічної літератури доводить, що виховання лідерських якостей відіграє важливу роль у становленні та вихованні підростаючого покоління. Вихованню лідерських якостей приділяється велика увага у «Новій українській школі», створюються сприятливі умови, щоб школярі могли проявляти організаторські риси, ініціативу, брати відповідальність за свої вчинки.

Визначено, що лідерство – це наділення одного або кількох індивідів правом здійснювати вплив на поведінку та діяльність членів групи, на вирішення групових задач. Відповідно, лідер – це член групи, який наділений групою повноваженнями та владою, завдяки його особистісним характеристикам. Відповідно до влади та повноважень лідер контролює, організовує та планує діяльність цієї групи.

Таким чином, лідерські якості – це сукупність психологічних якостей, умінь і здібностей взаємодіяти з групою, які здатні забезпечити успішне виконання лідерських завдань і функцій. Зазначено, що лідер має володіти певним набором організаторських, комунікативних, креативних та інтелектуальних якостей. Проаналізувавши компоненти лідерських якостей, ми склали узагальнений перелік лідерських якостей, до них відносяться: ініціативність, упевненість у собі, прагнення до самоствердження та самореалізації, урівноваженість, наявність вольових якостей, оригінальне творче мислення, комунікативні та організаторські здібності, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння, навички організаторської роботи, допитливість, освіченість, розсудливість, розум і логіка, самостійність, відповідальність, ініціативність, сміливість, адекватна самооцінка, розвинене почуття власної гідності, швидкість реакції, комунікабельність, вміння аналізувати ситуацію і отримувати потрібну інформацію, а також здатність переносити невдачі. Необхідно у школі закласти підґрунтя саморозвитку і створенню у дитини бажання вдосконалюватися, ціленаправлено розвивати особистісні якості.

1.3. Підходи до виховання лідерських якостей особистості

Успіх в сучасному суспільстві багато в чому залежить від здатності працювати в конкурентному середовищі: швидко реагувати на те, що відбувається, аналізувати інформацію і прогнозувати майбутній перебіг подій, приймати правильні рішення і діяти відповідно. Тому розвиток соціальної активності, рішучості, вольових якостей потрібно починати в дошкільному віці приділяючи особливу увагу вихованню у дитини впевненості в собі.

Пошук і використання виховно-освітнього ресурсу школи для формування лідерських якостей учнів сьогодні надзвичайно важливі. Як відомо, у зв'язку з введенням нових стандартів освіти, питання виховання в цілому приділяється досить багато уваги. В сучасних умовах випускник школи повинен володіти не тільки певним рівнем знань, умінь і навичок, але і певними лідерськими якостями, що дозволяють йому успішно реалізовувати свій творчий потенціал у практичній діяльності. Однак у сучасній масовій практиці загальноосвітньої школи не в

повній мірі використовується соціально-виховні умови навчального процесу, які можуть сприяти формуванню лідерських якостей учнів.

У навчальному процесі школи лідерські якості учнів будуть формуватися більш успішно при реалізації наступних соціально-виховних умов:

- забезпечення орієнтації формування лідерських якостей особистості школяра на бачення еталону сучасного лідера;
- організація тісної взаємодії соціально-виховного простору школи протягом усього часу навчання школяра;
- реалізація на практиці виховної мети - педагогічні умови ініціації лідерських якостей особистості.

Практична значимість вивчення даного питання полягає в тому, що результати вивчення даної проблеми можуть бути використані в практиці роботи школи з метою ефективного використання соціально-виховних умов у формуванні і розвитку лідерських якостей особистості школяра.

Актуальним в умовах сучасного суспільства і освіти для виховання лідерських якостей школярів є ситуаційний підхід. Найбільш яскраво його ілюструє теорія ситуаційного лідерства Ф. Фідлера. Відповідно до даної теорії, в певних життєвих ситуаціях або видах діяльності для вирішення поставленого завдання, побудови комфортних міжособистісних відносин висувуються різні лідери. Американський вчений Ф. Фідлер виокремлює «три критичні ситуації, які чинять вплив на найефективніше лідерство: 1) вплив посади – лідеру з великими посадовими повноваженнями, порівняно з лідером, у якого немає таких повноважень, легше вести за собою; 2) структура та чіткість поставлених задач можуть бути охарактеризовані у порівнянні з ситуаціями; 3) стосунки між лідером і членами групи, а саме рівень довіри колективу по відношенню до лідера та готовність слідувати за ним» (Цит. за: Дикань Н. В. Менеджмент: навчальний посібник. Київ : Знання, 2008, с. 231).

Важливим у світлі сучасних тенденцій розвитку лідерства і практики виховання підростаючого покоління є гуманістичний підхід. В його розумінні близька точка зору американського громадського діяча, визнаного авторитету в області лідерства та управління Ф. Хессельбайна: лідерство - «характер,

внутрішня сила, причетність до долі інших людей», воно повинно «розкривати людський потенціал» і бути корисним людині і суспільству.

Гуманістичний підхід становить концептуальну основу феномена лідерства XXI століття і пролизує його сутнісні характеристики, виділені на основі аналізу наукових позицій вітчизняних і зарубіжних вчених:

- лідерство має соціальну природу, яка проявляється у взаємодії людини і суспільства, у прагненні людей до групового об'єднання згідно з їх інтересами, потребами, цілями для реалізації суспільно значущих завдань у конкретній ситуації;

- лідерство відрізняє дуалістичність, що виявляється, з одного боку, як якості особистості, які дозволяють ефективно досягати лідерських цілей», з іншого - як «процес залучення послідовників в деяку діяльність» силою впливу на них особистісних якостей лідера;

- лідерство проявляється при наявності "іншої людини", команди послідовників, що висувають і підтримують лідера;

- лідерство спирається на досвід побудови міжособистісних відносин у процесі досягнення поставленої мети, вміння спілкуватися, бути переконливим у своїй точці зору;

- лідерство реалізує здатність особистості до саморозвитку, до самовдосконалення, до руху вперед; до вміння не зупинятися на досягнутому;

- в основі лідерства лежить орієнтація на позитивний суспільно значущий результат і гуманістичні цінності.

Виявлені сутнісні характеристики дозволяють нам розглянути лідерство як складний соціально і особистісно значущий феномен, основу якого становить гуманістичний підхід, і представити його структуру на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Феномен лідерства

На підставі аналізу точок зору різних вчених ми можемо вважати, що філософським обґрунтуванням природи лідерства, сутності та особливостей його прояву є ідеї «розуміючої соціології» М. Вебера (соціологія влади), феноменологічної герменевтики П. Рікера, соціальної феноменології А. Шютца, прагматизму Д. Дьюї.

Необхідним для сучасної освітньої практики виховання лідера є персоніфікований підхід до лідерства, що полягає в орієнтації на дослідження лідерських якостей особистості. Це важливо, тому що рівень їх розвитку є якісним і кількісним показником їх вихованості у підлітка.

Розуміння сутності лідерства, його унікальної феноменальності, аналіз педагогічного тезаурусу в роботах про лідерство Б. Д. Паригіна, Р. Л. Кричевського, Ф. Хессельбайн, С. Кові дозволили нам виділити базові особистісні якості лідера: активність, ініціативність, відповідальність, самостійність, комунікабельність. Вони складають основу особистості, яка стає лідером в конкретній життєвій ситуації, що вимагає прояву лідерських якостей.

Тому можна вважати, що лідером стає особистість, здатна впливати на оточуючих її людей силою особливих особистісних якостей з метою досягнення соціально значущого позитивного результату, діючи у відповідності з цінностями групи, яка визнає право лідера на відповідальні рішення в значущих ситуаціях. З нашої точки зору, лідер здатний управляти соціально значущою діяльністю групи однолітків, що визнають за ним право вести за собою і бути кращим в силу своїх особистісних якостей.

Методологічну основу виховання лідерських якостей школярів у нашому дослідженні складають такі підходи:

– **антропологічний** як «напрямок сучасної педагогіки, інтегрує знання про дитину як про цілісну істоту», у вихованні якого яскраво проявляються гуманістичні традиції, розвиток індивідуальних здібностей, даних дитині з народження, які забезпечують самовизначення кожного вихованця в діяльності (В.І. Слободчиков, Ш. А. Амонашвілі, Б. М. Бім-Бад, в. І. Максакова);

– **особистісно-орієнтований**, який передбачає визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожного учня, його розвитку насамперед як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом, вплив на емоційно-ціннісну сферу підлітка. Основними орієнтирами діяльності педагога у вихованні лідерських якостей школяра є: її фізичний та духовний розвиток, зміни та процеси у його внутрішньому світі. У межах цього підходу дитина – активний суб'єкт виховного процесу. (Е. В. Бондаревська, І. Д. Бех, В. С. Якіманська, Т. В. Машарова, М. І. Рожков, М. Р. Яновська);

– **діяльнісний**, спрямований на розвиток особистості в діяльності, що передбачає придбання необхідного для подальшого розвитку і самоактуалізації особистісного і життєвого досвіду (Б. Г. Ананьєв, А. Н. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, В. С. Данюшенков, Н. В. Котряхов);

– **соціалізуючий**, що розуміє виховання підростаючого покоління через соціум, що ґрунтується на формуванні соціально значущих якостей особистості, необхідних для подальшої успішної соціалізації, що передбачає організацію придбання вихованцями особистісного життєвого досвіду поведінки і спілкування в діяльності (А. В. Мудрик, В. Г. Бочарова, В. Р. Ясницька, Г.І. Сімонова).

Розглядаючи виховання як спеціально організований процес формування особистості, що забезпечує взаємодію вихователя та підлеглого в процесі реалізації загальних цілей, ми вважаємо його важливим «педагогічним компонентом процесу соціалізації». Соціалізуючий підхід в сучасній педагогічній практиці є пріоритетним, оскільки він тісно пов'язаний з феноменом лідерства, що виявляється в соціально значимій діяльності. В його рамках активно розробляються нові ціннісні установки української освітньої політики.

На основі аналізу розглянутих підходів до вивчення лідерства нами пропонується модель виховання лідерських якостей школярів в умовах сучасної школи. Важливим її компонентом є умови виховання лідерів. Головною умовою є ефективна організація освітньо-виховного простору школи. Воно пов'язане з укладом шкільного життя, що передбачає розкриття лідерського потенціалу школяра в найбільш значущих для нього сферах життя: інтелектуальної, духовно-моральної, цивільно-патріотичної, творчої, здоров'язберігаючої. Середовище освітньо-виховного простору активно створює умови для прояву і формування лідерського потенціалу школярів у плані забезпечення включеності молодих людей в реальні соціальні відносини (створення певних ситуацій у спілкуванні, навчанні, грі, практичної діяльності), тобто виникнення у них особистісного стану по відношенню до діяльності; а також у плані надання підліткам можливостей самореалізації в процесі соціальної взаємодії у відповідності з їх віковими особливостями, особистісними потребами та інтересами.

Теорія лідерства визначила і вибір основних діяльнісних форм освітньо-виховного простору – це «колективний шкільний проект» і лідерський табір.

Табір «Лідерство» – «інтегральна рольова гра з елементами м'якого тренінгу комунікативної компетенції, яка проводиться групою старших підлітків під керівництвом педагога-тренера для більш молодших». Лідерський табір передбачає досить фіксовану, обмежену кількість учасників (до 60 осіб), більш складну - зачіпає психологічні механізми впливу на особистість – підготовку, не завжди очевидний, що виявляється «тут і зараз» потужний результат особистісного розвитку.

В основі «колективного шкільного проекту» лежить колективна та індивідуальна діяльність учнів, спрямована на досягнення загального результату за рішенням якої-небудь проблеми, значущої для кожного з учасників. Дана форма роботи передбачає масштабність, велике число учасників (1-12 класи), вихід за межі освітнього закладу, наявність реального кінцевого продукту (збірка віршів, творів, концерт, книга-буклет, путівник, акція та ін.).

Табір «Лідерство» і «колективний шкільний проект» задовольняють інтерес учня до себе, однолітків, допомагають ідентифікувати свою соціальну роль в групі і в суспільстві, реалізувати лідерські якості тієї чи іншої спрямованості, набуті досвіду діяльності й спілкування, мотивують на успіх, орієнтують на гуманістичні цінності.

У взаємозв'язку дані форми організації освітньо-виховного простору створюють оптимальні умови для реалізації особистісного лідерського потенціалу на когнітивному, емоційно-ціннісному, діяльнісному та етичному рівнях. Незважаючи на суттєві відмінності, колективний гімназійний проект і лідерський табір об'єднує виховання лідерських якостей школярів в умовах різновікового колективу, в якому ініціатива та організація їх життєдіяльності належить дітям при тьюторському супроводі педагога. Під тьюторським супроводом виховання лідерських якостей підлітка ми розуміємо один з видів гуманітарного педагогічного супроводу, в ході якого педагог-тьютор створює умови для здійснення та осмислення підлітком самоосвітніх і самовиховних дій.

Під самоосвітою і самовиховною дією розуміється дія школяра, спрямована на досягнення цілей самоосвіти і самовиховання. Жива практика тьюторства в освітньо-виховному просторі гімназії показала, що у вихованні лідерських якостей взаємодія тьютора і підлітка проходить наступні етапи:

- 1) Навчання-молодші підлітки-діяльність за зразком;
- 2) практика підлітка на рівні гімназії і соціуму з активною консультує функцією тьютора - середні підлітки;
- 3) самостійна практика на рівні гімназії і соціуму з пасивною консультативною функцією тьютора - старші підлітки.

Провідними в організації освітньо-виховного простору є методи практичної діяльності: метод виховуючих ситуацій і соціальна проба, які сприяють вихованню мобільності, рішучості, відповідальності, певної соціальної позиції, вміння здійснювати усвідомлений самостійний вибір.

Таким чином, розглянуті теоретико-методологічні підходи до виховання лідерських якостей школярів в умовах сучасної школи дозволяють зрозуміти і представити феномен лідерства в педагогічній практиці з позицій співзвучних

часу та запитам суспільства тенденцій розвитку та гуманістичних цінностей. Ці підходи вказують шляхи виховання школярів в умовах сучасної освіти, вирішують проблему підготовки особистості до життя в соціумі, активно сприяють її успішній самореалізації. Дані теоретико-методологічні підходи створюють оптимальні умови для формування загальнокультурних, професійних й особистісних компетентностей та реалізації особистісного лідерського потенціалу в прогресивній діяльності на благо людини і суспільства.

Висновки до першого розділу

Зміну ролі освіти в процесі становлення особистості сьогодні пов'язують з принциповою зміною якості педагогічного процесу, встановлення рівноправних відносин між дорослими та дітьми, співтворчості, партнерства. Сам термін «партнерство» передбачає певну форму відносин (взаємодії, поведінки), які виникають у процесі діяльності з метою вирішення спільних завдань.

Одним з важливих завдань, що стоїть перед сучасною школою є виховання у школярів лідерських якостей. У шкільні роки учні вчаться культурі спілкування з однолітками, друзями, колективом та суспільством. Діти-лідери іноді більшою мірою, ніж педагогічний персонал, задають тон життя.

Визначено зміст лідерських якостей школярів. Лідерські якості – це уміння взаємодіяти з групою, сукупність організаторських, інтелектуальних, креативних, психологічних якостей, які здатні забезпечити успішне виконання завдань і функцій. На основі аналізу компонентів лідерських якостей складено узагальнений перелік цих якостей.

Аналіз наукової літератури показав, що лідер – це авторитетний член групи, особистість, яка направляє дії членів групи, активна, досвідчена людина, яка виявляє ініціативу і ціленаправлено хоче стати лідером.

Проаналізовано основні підходи до виховання лідерських якостей особистості. На основі аналізу розглянутих підходів до вивчення лідерства нами пропонується модель виховання лідерських якостей школярів в умовах сучасної школи. Одними із складників цієї моделі є табір «Лідерство» та «колективний шкільний проект». Вони створюють умови для втілення лідерського потенціалу школярів.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

2.1. Теорії виховання лідерських якостей школярів

Роботи Г. Тарда, Г. Лебона вплинули на розвиток концепцій лідерства. На думку Г. Тарда та Г. Лебона найбільші досягнення людства є результатом діяльності відомих людей; усі інші люди є послідовниками й намагаються наслідувати визначних особистостей. На переконання Г. Тарда, це наслідування можна пояснити за допомогою головного закону соціального розвитку. Г. Тард називає послідовників «юрбою», відзначаючи їхню недорозвинутість, сліпу підпорядкованість сильнішому за них, неспроможність міркувати. Завданням та місією Лідера є боротьба з відсталістю «юрби», а саме: зацікавлювати юрбу до нововведень, «бити» юрбу «по нервах» і роблячи це, отримувати успіх та підпорядкування юрби [1]. Г. Лебон має інше розуміння того, за яких умов відбувається взаємодія між юрбою та лідером: юрба, тобто послідовники, займає провідну роль у суспільному житті, панує над лідером, надає лідерові завдання, мету та програму того, як лідер має поводитися. Лідер має йти за юрбою, усвідомлено чи свідомо користуватися владою, інакше юрба може скинути лідера й слідувати за тією людиною, яка пообіцяє юрбі іншу ілюзію. [1]. Після робіт Г. Тарда та Г. Лебона починають з'являтися перші теорії лідерства, термін «лідер». Термін «лідер» характеризував людину, наділену владою й здатною керувати іншими. Першою спробою побудувати певну емпірико-теоретичну основу до подальшої розробки проблеми лідерства стала **теорія орієнтації на «визначні особистості»**.

Характерною рисою усіх ранніх досліджень феномену лідерства був описовий характер, дослідники спирались на вивчення відомих лідерів та міфологічних героїв. Ці напрями у дослідженнях отримали назву теорії «великої людини» або «теорії героїв». Прихильників цієї теорії (Е. Дженінгса та Дж. Дауда та ін.) цікавили якості героїв, які передаються з покоління в покоління і надають героям можливість підкоряти інших. У межах цієї теорії героями вважалися особи чоловічої статі, воїни-переможці, наділені великою силою та відвагою.

Недоліком цієї теорії був зв'язок між лідерством та походженням героїв. Лідером мав бути аристократ, через те, що представники нижчих класів були наділені обмеженим доступом до влади. [115]. Проте, варто зазначити, що цей напрямок спричинив інтерес до феномену лідерства та особистості лідера в цілому.

Під впливом досліджень відомого англійського антрополога й психолога Ф. Гальтона виникла **теорія загальних рис** у період 20-их – 40-их років 20 ст. Ф. Гальтон на початку 20 століття робив спроби пояснити лідерство за допомогою спадковості та скласти перелік спадкових якостей, проте ця спроба не виявилась успішною.

Відповідно до **теорії рис (теорії лідерських якостей)**, лідером може стати людина, наділена певним набором особистісних якостей. Теорію рис лідерства досліджували. Основною ідеєю теорії рис було те, що спадкові лідерські якості, які відрізняють лідера від послідовників, можна виділити. Першим зміг скласти перелік таких рис американський психолог К. Берд. Він виділив 79 «лідерських» рис, але дослідженню цих рис не було приділено належної уваги.

Відомий соціолог Е. Богардус виокремив десятки лідерських якостей: такт, енергія, вміння бачити наперед, розум, сильний характер, почуття гумору, тощо. Дослідник займався пошуком певних універсальних рис, які властиві кримінальним лідерам та керівникам політичних партій.

Багато вчених займалися визначенням певного набору якостей, якими має володіти лідер. У результаті ними було виділено 5 основних якостей, властивих лідеру: високий рівень інтелектуального розвитку, розум; домінуюча позиція лідера, по відношенню до інших; упевненість у собі та своїх силах; обізнаність у справі; енергійність та активність. Однак виявлені п'ять якостей не змогли у повній мірі пояснити виникнення лідера та не гарантували людині лідерської позиції у групі. Пізніше було виділено 4 групи лідерських якостей:

1. **фізіологічні**: зовнішній вигляд, вага, зріст, статура, енергійність рухів та стан здоров'я. Ймовірно існує зв'язок між фізіологічними якостями та лідерством. Але наявність цих фізіологічних переваг у певної людини не гарантує їй, що вона стане лідером у цій групі.

2. **психологічні (емоційні) якості** – характер людини. Ці якості можуть передаватися або виховуватися. Уроджені задатки – основа психічних якостей. Ці задатки бувають двох видів:

- психічні якості, які або взагалі не піддаються або слабо піддаються корекції (прагнення до лідерства, темперамент, схильність ризикувати);
- психічні якості, які піддаються удосконаленню під впливом життєвого та діяльнісного досвіду (здатність пристосовуватися, довільна пам'ять, рівень та структура інтелекту).

3. **розумові (інтелектуальні):** намагання постійного займатися самовдосконаленням, схильність сприймати нові досягнення та ідеї, системність, широта, комплексність мислення, здатність до самоаналізу, розуміння деталей та механізмів управління. Вчені, досліджуючи зв'язок лідерства та розумових (інтелектуальних) здібностей, прийшли до висновку, що у лідерів рівень цих якостей вищим, ніж у тих, хто не є лідером.;

4. **особистісно-ділові** якості, як правило, носять характер розвинутих та набутих лідерських навичок та умінь виконувати свої функції: постійний прояв ініціативи, мистецтво вдаватися до незвичайних рішень, підприємливість.

Теорія загальних рис розглядала лідерство як набір унікальних психологічних рис особистості, що надають лідерам можливість висунутися, зайняти ключову позицію й керувати іншими. Лідером може бути лише та людина, яка має певний набір особистісних якостей або певні психологічні риси [2].

Недоліком теорії рис лідерства було те, що у рамках цієї теорії стверджувалось, що лідер має лідерські риси з народження, тобто ці риси були закладені у ньому генетично. Таким чином вважалось, що лише вузьке коло людей наділено здатністю керувати. Перелік ключових лідерських якостей є майже безкінечним, з цієї причини неможливо створити універсальний образ лідера та закласти підвалини цієї теорії.

Теорія рис послужила основою до виникнення й розвитку інших концепцій лідерства, наприклад, концепції лідерської поведінки. У результаті того, що теорія рис не виправдала себе, дослідники сконцентрувалися на інших факторах, що мають вплив та визначають лідерські процеси у групі.

Після теорії рис з'явилися **ситуаційні теорії лідерства**. (В. Хоккінг, Дж. Хемфілл, Е. Хартлі, Е. Богардус, Ф. Карделл, Рю Бейлі) У їхній основі закладено те, що поява лідера є наслідком вдалого збігу трьох факторів: часу, місця та обставин. Цей підхід заперечував «теорію рис» пов'язуючи поведінку лідерів з вимогами середовища, без урахування відмінностей лідерів. Р. Стогділл є одним з основоположників ситуативної теорії. Р. Стогділл висунув припущення, що людина стає лідером завдяки ситуації, а не лідерським рисам. Лідерство починають розглядати як функцію групи.

Таким чином, лідером стає людина, яка має здібності, якості досвід та властивості необхідні для вирішення завдань у конкретній ситуації [102]. На переконання В. Хоккінга, лідер може отримати повноваження групи лише за умови, якщо група хоче слідувати програмі, що висунув лідер [110].

Дж. Хемфілл мав схожі погляди з В. Хоккінгом: у кожній конкретній ситуації від лідера вимагається певний набір особистісних якостей; ефективність лідерських якостей змінюється у залежності від ситуації, в одній ситуації вони можуть бути ефективними, в іншій нейтральними або непотрібними [112].

Американський вчений Е. Хартлі запропонував зміни до цієї теорії, щоб діяльність лідера не знаходилася у певній залежності від ситуації. За Е. Хартлі, людина, ставши лідером в одній ситуації, отримує авторитет, завдяки якому може бути обраною у якості лідера наступного разу; наявність у лідера мотивації для досягнення лідерської позиції, як правило, гарантує їй бути обраною на цю позицію. Недоліком ситуаційної теорії було те, що вона не пояснювала міру впливу лідера на розвиток ситуації, взаємозв'язок якостей лідера та результативність його діяльності.

Ці дві крайності у ситуаційній теорії стали причиною того, що у науці був створений у певній мірі найкомпромісніший варіант: **особистісно-ситуативна теорія**. Р. Стогділл та Шатлі запропонували займатися вивченням лідерства урахуваючи взаємодію, статус, сприйняття та поведінку особистостей по відношенню до інших членів групи. Таким чином, лідерство почало сприйматися не як характеристика певної особистості, а як взаємовідносини людей [1].

Майже у той самий час, коли виникла ситуативна теорія лідерства, з'являється теорія «**лідерство як функція групи**». Засновником цієї теорії є Г. Хоманс. Він розглядав лідера, як людину, що представляє ключові групові цінності. Через лідера проходять усі види взаємодій членів групи, лідер мотивує підлеглих на досягнення цілей, контролює їх. Дослідженням цієї теорії займалися такі дослідники, як Е. Богардус, Л. Картер, Д. Хоманс, Ф. Слейтер, Р. Стогділл, Р. Бейлз, Т. Ньюком. У їхніх дослідженнях, що були проведені у період з першої половини до середини 20 ст. було визначено обумовленість висування людини у лідери тим, наскільки ефективним був внесок члена групи щодо вирішення завдання групи.

За цією теорією група сама вибирає лідера, здатного задовольнити потреби та інтереси групи. Лідер виконує роль інструмента, за допомогою якого група досягає поставленої мети. Лідер бере до уваги та намагається виконати вимоги, які перед ним поставила група. Ця теорія наголошує на важливості тих, хто слідує за лідером.

Послідовники наділені правом підсилювати чи послаблювати лідерський вплив. Тому в інтересах лідера, задля утримання влади, прислуховуватися до думки послідовників. Проте, теорія «лідерство як функція групи» не змогла пояснити усі особливості лідерства. На початку 60-х років 20 ст. виникають спроби об'єднати усі існуючі концепції та створити **синтетичну теорію лідерства**. Серед представників синтетичної теорії потрібно назвати Дж. Джуліана, З. Холландера, Б. Басса. У синтетичній теорії лідерство розглядається як процес, що впливає з певного набору культурних та групових факторів, а лідер виступає суб'єктом управління цим процесом. Б. Басс виділяє три основні

складові, які мають бути використані під час дослідження лідерства: особистість лідера; цілі групи; чинники, що впливають на зміни поведінки у групі.

На думку О. Морозова, кожна група має не менше двох типів лідерів: емоційного та інструментального. Емоційний відповідає за сприятливий клімат у групі і улагодження міжособистісних стосунків. Метою інструментального є управління групою під час вирішення завдань, для чого вона і була створена [64].

Вивчати лідерство необхідно з урахуванням цілей та завдань групи, структури особистості лідера. У межах цієї теорії характерною відмінністю лідера від інших членів групи виступає вищий ступінь впливу лідера. Таким чином синтетична теорія усуває суперечності між попередніми теоріями: теорією рис лідерства, ситуаційною та функціональною.

«Теорії визначальної ролі послідовників» виникли під впливом «ситуаційних теорій». «Теорії визначальної ролі послідовників» визначають лідерство – як функцію послідовників, а лідера – як людину, що здатна вести за собою інших. З цієї причини, лідер повинен справляти позитивне враження на оточення і впливати на нього [22].

На основі того, що у будь-якій діяльності лідера риси лідера, думка послідовників й ситуація, у межах якої він діє є важливими, дослідники розробили «комплексну (реляційну) теорію лідерства». Перевагою цієї теорії стало те, що вона об'єднувала ключові ідеї «ситуаційної», «синтетичної» теорії та «теорії визначальної ролі послідовників».

Інше розуміння лідерства представлене у **гуманістичній теорії**, розвитком якої займалися Р. Блейк та ДЖ. Макгрегор). Гуманістична теорія концентрувала увагу на тому, щоб лідер створював умови для реалізації кожним учасником своїх потреб та цілей. Прагнення до самоуправління, відповідальності та ініціативи закладено у природі особистості. Можливість ефективності роботи групи можлива за умови, якщо члени групи можуть зробити внесок у розв'язання завдань групи, а лідер використовує різні засоби для досягнення цієї мети [107].

Наприкінці XIX ст. – початку XX ст. поширюються **поведінкові теорії лідерства**, яким більше притаманна оцінка манери поведінки лідера, ніж властивостей його характеру. Важливе значення надавалось зовнішній оцінці лідера з боку оточення і як сприймається він групою послідовників [114; 117].

Дослідженням поведінкових теорій займалися Р. Блейк, Р. Лайкерт, Дж. Моутон, Д. Дей, Д. Скулер, Р. Танненбаум, Дж. Форд, Д. Макгрегор, У. Шмідт та ін. [108; 111; 117]. Ці теорії досліджували манеру поведінки лідера або поведінку лідера, який наділений владою. Поведінкові теорії ґрунтуються на теорії рис. Саме той факт, що існують складнощі у виділенні загальних рис спричинив поживлення зацікавленості науковців до вивчення лідерської поведінки шляхом спостереження. Поведінка легше піддається спостереженню, вимірюванню, поведінці можна навчити.

Прихильники цієї теорії, звертаючи особливу роль на поведінку людини, намагаються абсолютизувати один стиль керівництва, забуваючи про те, що його ефективність напряду залежить від того, в якій ситуації знаходиться лідер. Зі зміною ситуації змінюється стиль. Через те, що поведінкові теорії не враховували те, що стилі поведінки змінюються від ситуації дослідники почали надавати перевагу ситуаційному стилю у своїх дослідженнях [21].

Дослідники намагалися шляхом спостереження за поведінкою ефективних лідерів встановити, що саме вони роблять і яким чином вони це роблять. Об'єктом вивчення у поведінкових теоріях була поведінка (дії), яка забезпечує людину лідерською позицією і відрізняє цю людину від тих, хто слідує йому.

Головним завданням дослідників було виокремлення певних дій індивіда, які висувають його на роль лідера. Виявлення ідеальної моделі поведінки лідера допомогло б лідерам відобразити та покращувати її.

Період 1960-1970-х рр. відзначився особливою популярністю цієї теорії серед дослідників. Члени дослідницької групи штату Огайо, Р. Блейк і Дж. Лоутон прийшли до висновку, що незважаючи на те, що у теорії розвиток ідей й ініціювання структури є різними діями, в умовах реального життя люди проявляють ці характеристики одночасно [108].

Особлива увага приділялася тому, як лідера оцінює оточення, як його сприймає група послідовників, наскільки члени групи задоволені діями лідера. Людину вважали лідером, якщо вона вміла діяти як лідер. Однак, у кінцевому рахунку, поведінкові теорії не враховували ситуаційні чинники та соціокультурне середовище лідерства.

В другій половині 20 ст. широкого поширення набувають **атрибутивні теорії лідерства**, ще один з варіантів поведінкової теорії. (П. Тетлок, Ф. Фідлер, Д. Джиойя, Х. Симз, П. Сьюдфельд та ін.) У них розглядається специфіка лідера з позиції членів групи. Особливість сприйняття лідера визначає те, як послідовники реагуватимуть на якості лідера: чи схвалять їх і будуть слідувати за лідером або не підтримуватимуть його. Таким чином можна зробити висновок, що послідовники домінують над лідером, певною мірою впливаючи на його поведінку, підштовхуючи лідера проявляти певні особистісні риси. Міжособистісні відношення є основним фактором впливу на процес ухвалення рішення. У межах атрибутивні теорії лідер – певною мірою виконує роль маріонетки, послідовники передають лідеру владу та вказівки, вони підштовхують його до дій. Досягненням цієї теорії є те, що відбувся перехід послідовників з пасивної в активну роль, послідовники отримали певний вплив на прийняття рішень у групі.

Теорія обміну представляє лідера та його оточуюче середовище у вигляді складових вигідного обміну як для лідера, так і для його оточення. У такому випадку, на думку Дж. Марча, Дж. Хомане, Дж. Тібо, Г.Саймона, К. Джерджена, Г.Келлі, лідер – людина, що відчуває потреби й бажання послідовників надає послідовникам способи їх втілення. Лідер може концентрувати свою увагу на вирішенні певних завдань чи цілей, або надавати перевагу стосункам з оточенням та послідовниками.

Вплив лідера на поведінку групи, тобто зворотний бік проблеми, піднімається в рамках мотиваційної «теорії лідерства», яка була розроблена А. Маслоу та Р. Хаусом. У **мотиваційній теорії лідерства** (С.Мітчел, С.Еванс та ін.) ефективність лідерства залежить від здатності послідовників до виконання завдань і на задоволення від цього. Мотиваційна теорія лідерства передбачає

певну структурованість у лідерському процесі. У межах цієї теорії визначено 3 типи лідерської поведінки: директивне лідерство, лідерство, що орієнтується на отримання якісного результату, підтримуюче лідерство. Рівень задоволеності або незадоволеності роботою лідера, схвалення чи не схвалення лідера впливають на установки та поведінку послідовників. Такі ситуативні фактори, як:

- 1) індивідуальні риси послідовників;
- 2) фактор «навколишнього середовища»: система влади в групі, поставлене завдання, і т.д., обумовлюють мотивацію поведінки.

Фактор «навколишнього середовища» виконує три функції:

- 1) мотивацію послідовників на виконання поставленого завдання,
- 2) стабілізацію поведінки послідовників,
- 3) заохочення за виконання завдання. Від цих функцій залежить вплив лідера на послідовників.

Позитивним аспектом цієї теорії є те, що вона дозволяє передбачати та аргументувати, чому певний стиль є найбільш ефективним для певної ситуації.

Проблеми лідерства в сучасних підходах відрізняються прагненням до узагальнень. Бажанням врахувати особливості лідера, характеристики послідовників, а також їх взаємодію. Вони є спробою об'єднати переваги попередніх теорій, знизити їх слабкі сторони [115].

Отже, нами проаналізовано основні теорії лідерства. Метою цих теорій є пояснення причини лідерства, його природи. Кожна теорія намагалася представити свій тип відносин між «лідером» та «послідовниками». Розглянувши основні теорії лідерства, можна зробити висновок, що усі теорії лідерства необхідно вивчати в сукупності. Теорії лідерства чинять вплив одна на одну, тим самим демонструючи свій аспект проблематики лідерства. Для забезпечення ефективного лідерства, необхідно враховувати конкретну ситуацію, обставини та завдання, що стоять перед лідером.

2.2. Сутність категорії «лідер», «лідерство» у науковій літературі

Лідер - це людина, яка знає, як переконати інших людей робити те, що він хоче, незалежно від намірів інших. Більш конкретно, це той, хто може

використовувати якості і навички людей, що працюють в групі, і направляти групу до досягнення цілей лідера. Кожна людина, так чи інакше, прагне стати лідером. Талант лідера - це особливий згусток здібностей. Це, перш за все, дар спілкування, вміння створювати умови для розкриття потенціалу оточуючих.

Лідером не народжуються, лідером стають. Але щоб стати лідером потрібно, перш за все, виховати в собі особистість. На формування особистості по-різному впливають такі чинники як: сім'я, особистість вчителя, колектив, засоби масової інформації, громадські організації, спонтанно створені групи, система культурних послуг для населення і т. д.

Проблема лідерства привертала до себе увагу протягом багатьох століть. Геродот, Плутарх та інші античні історики ставили в центр історичних оповідань дії видатних лідерів - монархів, полководців.

Макіавеллі малював образ лідера-государя, який будь-якими засобами досягав політичних цілей. Волюнтаристичне розуміння лідерства в західному суспільствознавстві розвивали Карлейль і Емерсон. Для Ніцше прагнення до лідерства - прояв «творчого інстинкту людини; лідер має право ігнорувати мораль - зброю слабких. Для Тарда наслідування послідовників лідера - основний закон соціального життя. За Фрейдом, пригнічене лібідо може переходити в прагнення до лідерства. Маса потребує авторитету, аналогічному авторитету батька сімейства. Роль навчання та необхідність виховання лідерів відзначали на цьому етапі небагато (серед них Аристотель, І. Габіроль, К.А. Гельвецій, І. Кант, В. В. Розанов).

Якостям лідера в природі лідерства приділяли увагу багато філософів минулого: Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель. Сенека, М. Аврелій. Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, А. Ф. Моджевський, Ж. Ж. Руссо, Ж. О. Ламетрі, К. Л. Гельвецій, І. Кант, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, З. Фрейд та інші.

Визначення поняття «лідер» широко використовують у таких науках як соціологія, політологія, психологія та в інших науках, які мають безпосереднє відношення до людини та її ролі в суспільстві. Протягом ХХ ст. його вивчення і розвиток знаходилося в центрі уваги багатьох зарубіжних вчених, тоді як у вітчизняній психолого-педагогічній науці завжди існувала деяка нестабільність

інтересу дослідників до цього питання. Вітчизняні дослідники приступили до аналізу поняття «лідерство» лише з кінця 60-х - початку 70-х років минулого сторіччя. До цього часу, приблизно з середини 30-х років, проблематика лідерства у вітчизняній науці, так само як, втім, і інші аспекти соціальної психології, з причин ідеологічного характеру (наростання в країні тоталітаризму, поступова сталінізація суспільства) була закрита.

Р.Л.Кричевський, Б.Д.Паригін та інші дослідники розглядають лідера в умовах групової діяльності. З цієї точки зору лідером є член соціальної групи, що висувається в результаті взаємин всіх членів в лідерській ситуації і сприяє організації, групи для досягнення поставленої перед групою мети. Подібну позицію займає П.О.Просецькій. Він вважає, що висунення нових цілей перед колективом (зміна змісту діяльності) тягне за собою зміну офіційної структури.

М.Р.Битянова вважає, що лідера породжують не стільки особисті якості або їх особливе поєднання, скільки структура взаємовідносин в даній конкретній групі. Ця система міжособистісних зв'язків формується і визначається цілями групи, ціннісними нормами, які в ній сформувалися. І саме на основі цих цінностей і цілей висувається конкретний лідер групи. Лідер наче втілює систему жаданих групою цілей і цінностей, є їхнім носієм, проводирем у життя.

Різноманітність висвітлення питання лідерства пояснюється тим, що воно може розглядатися з різних точок зору: як процес організації групи, як результат спілкування і т.д. Лідер - це особа, одягнена владою, має авторитет і право на вплив і оцінку. Лідером стає і вважається та людина, чії погляди і принципи стають еталонними, тобто вихідними стандартами для всіх або більшості членів групи при оцінці ними вагомих аспектів життєдіяльності групи. Лідер має право приймати найвідповідальніші рішення, які стосуються інтересів групи і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи.

У контексті дипломної роботи нами було вивчено трактування поняття «лідер» сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Автор	Визначення
Т. Буряк [25].	«член групи, який має вплив на групу, що спонукає її членів до досягнення спільної мети, володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне місце в структурі міжособистісних відносин і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням групою до досягнення групових цілей у найкращий спосіб».
А. Менегетті [61, с. 11].	це той, хто вміє розпізнавати «божественну пропорцію», пропорцію даної реальності, рухи відносин життєвої енергії від моменту до моменту, від ситуації до ситуації отримувати потрібну формулу для отримання переможного рішення. Він творчий творець формул життя, той, хто вирішує завдання загально існування.
А.Петровський, М.Ярошевський	найбільш референтна для групи особа щодо спільної діяльності, якийсь загальний для групи середній член міжособистісних відносин, що впливає на її ефективність.
Н. Мараховська [60, с. 17].	«особистість, яка має цінний для групи потенціал, ініціює взаємодію членів групи, впливає на згуртування колективу».
І. Дригіна	людина, яка у відповідності з певною ситуацією в групі втілює у своїй активності групові цінності, бере на себе відповідальність, максимально впливає на життєдіяльність групи, орієнтуючись на завдання поставлене перед групою; управляє організацією міжособистісних відносин і аналізує рішення поставлених завдань.
О. Евтихов [46, с. 122].	«Людина, яка користується найбільшим авторитетом, впливом у будь-якому колективі».
Ю. Аксененко [3, с. 208].	Член угруповання, альянсу, бомонду, богеми, касти, мафіоклану, за яким самі учасники групи визнають пріоритет приймати досить відповідальні рішення в важливих ситуаціях-обставинах.
Д.Крек [113, с. 483].	Це всі члени групи, тому що усі вони впливають на результати групової діяльності.
А. Іванова	Соціальна роль певної особистості в групі, вона веде групу, організовує, планує, керує діяльністю групи, проявляючи при цьому більш високий, ніж всі інші члени групи рівень активності.

Багато вітчизняних дослідників досліджували поняття лідерство, варто виокремити дослідження В. П. Волкової, Е. А. Климової, Б. Д. Паригіна, Е. А. Смірнова, В. В. Ягоднікової, Т. В. Бендас, О. Г. Романовського, Б. А. Гаєвського, В. Г. Зазикіна, Д. В. Алфімова, Л. Г. Шигапової, Н. В. Мараховської та ін. В основному вчених цікавив дошкільний і шкільний вік (В. Ф. Ануфрієва, Н. С. Жеребова, Р. Л. Кричевський, Т. Н. Мальковская, Б. Д. Паригін, К. І. Уманський та ін.). Питання про підліткове лідерство довго не піднімалося у вітчизняній науці, незважаючи на велику кількість психолого-педагогічних досліджень дитячого лідерства (кінець 60-х роках ХХ ст.).

Різні аспекти лідерства розглядаються в роботах зарубіжних вчених (К. Берд, Е. Богардус, Л. Картер, Р. Стогділл, Ф. Тейлор, Л. Картер, Р. Емерсон, Л. Бернارد, Х. Саймон, М. Вебер, Ф. Фідлер).

Практичні рекомендації з розвитку лідерства містяться в роботах І. Кузьміна, А. С. Прутченкова, Т. Атчісон, Р. Бейлз, М. Бейтс, М. Вудкок і Д. Френсіса, Д. Маккен, Д. Сіско і Х, Росселли і деяких інших. Лідерство стало предметом всебічного аналізу в роботах Г.К. Ашина, Ц. І. Бірюкова, В. В. Бовічева, М. Ю. Федорової.

Лідерство - воно є всюди і завжди. З давніх часів існували вожді, королі, тобто лідери. Хоч це поняття існує досить давно, вивчатися воно стало лише на початку 20 століття. З 1930 по 1950 року науковцями в цій галузі були зроблені спроби безлічі досліджень і експериментів, для того щоб виявити основні проблеми лідерства та шляхи їх вирішення. Першими вченими в області досліджень лідерства і автори наукових праць були Зигмунд Фрейд, Курт Левін, Уоррен Бенніс, Стівал Кілбоурн, Гаррі Юкл і інші вчені. Після того, як вищезазначені вчені дали поштовх розвитку в вивченні лідерства, стали активізуватися і інші. З 1970 року інтерес до проблеми лідерства став зростати і ставати все більш і більш актуальним. Підтвердженням цього є велика кількість наукових робіт Роберта Танненбаума, Уоррена Шмідта, Віктора Врума, Філіпа Йеттона, Пола Херсі та інших вчених.

Не дивлячись на те, що упродовж ХХ століття проводилися дослідження лідерства, наразі немає загально визначеного поняття «лідерства», різняться уявлення про суть і природу лідерства. Це пояснюється тим, що лідерство проявляється всюди, де групі людей доводиться вирішувати проблеми, що зачіпають інтереси членів групи. Найбільш помітними лідерські відносини стають у тих випадках, коли перед групою стоїть завдання переходу з одного стану в інший, або коли група займається розподілом ресурсів.

Феномену поняття «лідерство» присвячені великі теоретичні та емпіричні дослідження. Феномен лідерства проявляється в будь-яких групах, що прагнуть до будь-якої спільної мети. У менеджменті лідерство використовується як механізм інтегрування груповий діяльності для кращого виконання будь-яких цілей поставлених керівництвом.

Актуальною залишається і проблема пошуку визначення, яке чітко б охарактеризувало поняття лідерство. З початку 20 століття було складено близько 350 визначень лідерства. Це говорить про те, що проблема вивчення лідерства дуже багатогранна і неосяжна на даний момент.

Оскільки поняття лідерство охарактеризовано складністю, великою різноманітністю і змінами, які вносяться кожен раз, не можна дати цьому терміну одного і точного визначення. Педагогіка вивчає лідерство, в основному, як один з основних принципів, що забезпечує розвиток самостійності учнів в прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значущих цілей.

Лідерство, будучи пов'язаним з різними науковими дисциплінами і сферами життя: політикою, економікою, соціологією, психологією, історією, філософією, - є поняттям інтегративним, міждисциплінарним.

Незважаючи на активність науково-емпіричних досліджень протягом століть, по-різному визначається природа і сутність цього феномена, варіюються список лідерських якостей, типологія лідерів, стилі їх поведінки, удосконалюються методи діагностики лідерського потенціалу особистості.

У контексті дипломної роботи нами було вивчено трактування поняття «лідерство» сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Результати представлені в таблиці.

Автор	Визначення
А. Дяків [43].	«Один з базових механізмів диференціації соціальної діяльності, який передбачає досягнення особливого (лідерського) положення певною особою (індивідуальне лідерство) або певною частиною групи (групове лідерство) відносно решти членів групи».
С. Кузнецов, А. Пахарєв, М. Школяр	Особливий вид міжособистісних взаємин, набір неординарних якостей і здібностей лідера. Його вплив є цілеспрямованим і непередбачуваним, характеризується тривалістю та динамічністю.
Девід Майерс [59].	Процес, за допомогою якого певні члени групи мотивують і ведуть за собою групу.
С. Самигін, Л. Столяренко	Природній соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку членів групи.
Л. Уманський [93].	«явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу в цілому».
Д. Алфімов [5].	«вертикальний, знизу вгору, спосіб організації влади, тобто з погляду відносин підпорядкування та домінування; систему відносин усередині групи, що стимулює своє оточення до досягнення поставлених цілей».
Дж. А. Юкл [119].	спрямування на досягнення максимального ефекту групової діяльності, на досягнення спільних цілей, на розв'язання проблем висунутих перед членами групи, з найбільшим економічним та соціально-психологічним аспектом.
В. Шеклтон [100].	Процес організації, планування та управління груповою діяльністю, при якому людина впливає на інших членів групи заради досягнення групової мети
Н. Жеребова [44].	Засіб організації групової діяльності. Спрямований на досягнення мети в найкоротший термін та з найбільшим ефектом.

Отже, проаналізувавши трактування поняття «лідер» у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, ми виявили основні характеристики поняття «лідер»: по-перше, це приналежність до групи: лідер - член групи; по-друге, це положення в групі: лідер користується в групі авторитетом і має високий статус; по-третє, норми і ціннісні орієнтації лідера і групи збігаються: лідер відображає і виражає інтереси групи; по-четверте, вплив лідера на групу: вплив на поведінку групи, організація і управління групою для досягнення групових цілей; по-п'яте, джерело висунення лідера в групі учнів. Таким чином, можна зробити висновок, що лідер – це найбільш авторитетна особистість у групі, яка шляхом використання своїх

особистісних якостей займає ключове положення у соціальних, моральних та інших ситуаціях, груповій діяльності. Лідер має значний вплив на групу, бере на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

Поняття «лідерство» охарактеризовано складністю, великою різноманітністю і змінами, які вносяться кожен раз, тому йому не можна дати одного і точного визначення, відрізняються уявлення про природу і сутність цього феномену. Проаналізувавши трактування поняття «лідерство» у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, ми прийшли до висновку, що лідерство – це провідний вплив члена групи – лідера – на групу в цілому.

Висновки до другого розділу

Нами було проаналізовано основні теорії виховання лідерських якостей. Визначено основні положення цих теорій, їх слабкі сторони, часові рамки виникнення цих теорій, зазначено представників та прихильників цих теорій, внесок деяких з них у розвиток теорій лідерства. Проаналізувавши основні теорії лідерства, було доведено, що для забезпечення ефективного лідерства потрібно враховувати певну ситуацію, обставини та завдання, що стоять перед лідером, цілі групи.

Особливої важливості набуває роль лідера у сучасному світі. Визначення поняття «лідер» широко використовують у науках, які мають безпосереднє відношення до людини та її ролі в суспільстві. Лідер – особистість з почуттям громадянської відповідальності, самостійності, поваги до інших. Лідер значно впливає на процеси самоорганізації групи, формування групових норм і цінностей, на поведінку послідовників. У зв'язку з цим лідери і сам феномен лідерства традиційно привертають увагу дослідників. Лідерство, як соціальне явище, супроводжує людство протягом усього його існування. Лідерство виявляється всюди, де групі людей доводиться вирішувати проблеми, що зачіпають інтереси всіх або більшості її членів. Визначено, що лідерство – це процес організації, планування та управління груповою діяльністю, при якому людина впливає на інших членів групи заради досягнення групової мети

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

3.1. Специфіка виховання лідерських якостей школярів у сучасній українській школі

Стрімко змінюється соціальна, економічна і політична ситуація, характерна для сьогоденного етапу розвитку українського суспільства, яка ставить людину перед необхідністю швидко реагувати і адаптуватися до нових умов. Сьогодні, з одного боку, в державі зміцнюється вертикаль влади, з іншого боку, формуються інститути громадянського суспільства, які передбачають наявність громадянської самосвідомості і обґрунтованого відповідального вибору громадянином стратегій своєї соціальної поведінки. Громадянське суспільство з його принципами свободи і відкритості актуалізує здатність людини самостійно здійснювати вибір у політичній, економічній, професійній, побутовій та інших ситуаціях.

Проблема раннього виявлення, виховання і розвитку майбутніх лідерів на даний час активно досліджується в педагогіці і психології різних країн світу. Зростає її популярність у вітчизняній науці та освітній практиці. У наукових дослідженнях і в повсякденній свідомості підготовка майбутніх лідерів все більш сприймається як державне, стратегічне завдання. З її рішенням зв'язуються надії на прогрес суспільства, забезпечення національної безпеки в її найширшому сучасному розумінні.

У Концепції Нової української школи та модернізації освіти підкреслюється, що молоде покоління має взяти на себе відповідальність за сьогодення і майбутнє світу. Для того, щоб у дитини розвивався лідерський потенціал потрібно створити умови, які потребують прояву активності у дітей. Становлення дитини лідера включає у себе: наділення дитини роллю лідера; навчання моделюванню діяльності; втілення потенційних і актуальних задатків.

Сучасні умови життя пред'являють нові вимоги до якості освіти. Зокрема, орієнтир робиться на вихованні у школярів самодостатності, особистість, яка здатна на прийняття самостійних рішень. Особлива увага в цьому завданні приділяється тому, щоб ця особистість не тільки навчилася приймати ці рішення,

а й несла за них відповідальність. Сучасний школяр повинен володіти рисами лідера і розвивати ці риси потрібно починати якомога раніше.

Багато учнів мають прихований потенціал лідерства, проте вони не розкривають його з різних причин. Наслідком цього є зниження зацікавленості в інших людях, відсутність навичок взаємодії, співпраці й партнерства. З цієї причини необхідно розробляти і впроваджувати систему навчання, яка готує лідерів.

Найважливіші заходи – це ті, що спрямовані на виявлення та розвиток лідерських якостей у дітей. Колективні творчі справи мають значний потенціал. Дуже корисні заходи, проведені у співпраці з батьками учнів. Вони об'єднують дітей та їхніх батьків. У такій невимушеній атмосфері виявляються лідери. Тому основною ідеєю всіх форм педагогічної діяльності є створення умов для розвитку активної дитячої позиції, оновлення ролі лідера, розвитку у дітей лідерського досвіду у суспільно значущих заходах, організованих спільно.

Вплив сім'ї та школи на виховання у дітей особистісних якостей лідера стає ефективним за умови: створення соціально-освітнього простору взаємодії сім'ї і школи; поєднання колективно-групових форм роботи педагогів з батьками з метою підвищення психолого-педагогічної культури останніх; вдосконалення умов для активного включення самих школярів у процес самовиховання, самооцінки, саморозвитку.

Розглянемо вікові особливості розвитку та прояви лідерського потенціалу дитини. Схильність до лідерства проявляється вже в ранньому дитинстві. Уперше дитина стає частиною колективу у групі дитячого саду. У цей час у дитини починають проявлятися лідерські якості. Лідер у дитячому колективі проявляє вищий за інших рівень загальної активності і зацікавленості у різноманітних видах діяльності, організовує ігри, у яких виступає у ролі ведучого, проявляє ініціативу у розподілі іграшок. Поступово діти сприймають цю дитину у якості лідера, починають залежати від неї. Вихователі сварять дітей-лідерів за ініціативність, хоча потрібно направити енергію дитини у потрібному напрямку.

Основною ціллю в учнів молодшого віку є навчання. Окрім навчання також відбуваються й інші заходи, а саме ігрові, спортивні, естетичні, трудові та ін. Молодші школярі також беруть участь у громадській роботі, виконують різні разові або відносно постійні завдання. Це надає можливості для появи формальних або неформальних лідерів. Варто зазначити, що інтеграція учня початкових класів відбувається в основному в системі «учні - вчитель», «учні - батьки», тому феномен лідерства у молодших школярів чітко не простежується.

У молодшому шкільному віці відбуваються зрушення у взаємостосунках дітей. У них на даний період з'являються колективні відносини, починають формуватися громадські погляди, критичність до інших, взаємооцінка. На цьому підґрунті у дітей починає визначатися спрямованість особистості, відбувається швидке оволодіння правилами моралі, виникають нові моральні почуття і потреби. Учні молодшого шкільного віку поважають думку педагога і приймають лідерську роль без коливань, якщо думка була представлена педагогом. Молодші школярі орієнтуються на активність, проте неадекватна самооцінка стає причиною їх невдач у виконанні ролі лідера. Окрім того, в молодшому шкільному віці відіграє велике значення підготовленість до виконання ролі лідера, уміння організувати діяльність. Все це переконує у тому, що педагогові (і / чи будь-якого дорослому) необхідно звертати увагу на створення умов для прояву лідером активності та формування у нього лідерських якостей.

«Ураховуючи психологічні особливості молодшого шкільного віку у вихованні лідерів, слід виділити риси, які забезпечують ефективне лідерство: працездатність, самостійність, прагнення до досягнень і успіху, витримка, наполегливість, впевненість у своїх силах, наслідування свого ідеалу» (Цит. за: Ягоднікова В. В. Виховання лідерів // Виховна робота в школі. 2009. № 10, с.5).

Особливістю підліткового віку є ускладнення і збільшення кількості навчальної діяльності, збільшення ролі соціально корисної праці в загальному обсязі зайнятості, видів громадських робіт. Зв'язки і відносини у колективі стають міцнішими.

На думку І. В. Дубровіної сутність внутрішніх відмінностей полягає в тому, що вищий рівень розвитку психіки підлітка спричинює фундаментальні зміни в

змісті і співвідношенні головних мотиваційних тенденцій. Ці тенденції визначають зміни у його психологічних характеристиках. Підліток намагається вийти за межі буденного шкільного життя, тому у нього виникає прагнення до іншого, самостійнішого життя; з'являється здатність орієнтуватися на цілях, котрі виходять за рамки сьогоденного дня, здатність ставити цілі[42].

На особливості колективних відносин серед однолітків впливають їхні вікові особливості: вразливість, активність, стрімкий фізичний і духовний ріст, розвиток занять за інтересами. Але підліток ще не вміє повністю контролювати свою поведінку, не розуміє меж своїх можливостей, стихійно відчуває їх. Усвідомлена активність підлітка виражається не лише у фізичній, а й у практичній, духовній, розумовій, суспільно корисній діяльності.

Моральний фактор має все більше значення, зростає роль взаємної відповідальності. І. В. Дубровіна виокремлює наступний момент нової внутрішньої позиції підлітка - виникнення потреби не лише задовольняти потреби оточуючих (що є властивим для дітей молодшого шкільного віку), але і їхні власні вимоги та почуття власної гідності. Підліток з колективом однолітків пов'язаний завдяки ключовим інтересам, навчанню, звичному способу життя, схожістю емоційних переживань. Підліток цінує думку колективу і деяких однолітків, прагне знайти і зайняти хороше місце у колективі. Процес активної роботи сприяє становленню шкільного лідера як особистості. Робота не лише служить фундаментальною умовою для поліпшення природних даних, але також сприяє затвердженню лідера серед учнів та учителів [42].

«Підлітки намагаються демонструвати свої кращі риси, заслужити схвальні відгуки – особливо від тих, чия думка для них важлива. Підлітки гостро потребують доброзичливої і тактовної підтримки з боку дорослих, яка допомагала б реалізації їхнього прагнення до самостійності... Риси, які забезпечують ефективне лідерство: цілеспрямованість, самостійність, захопленість, наполегливість, самоствердження, прагнення до спілкування, групування з однолітками».

«Лідери-підлітки можуть з'являтися спонтанно, діяльність цих лідерів не завжди творча. Формування лідерів у розвинутому суспільстві не повинно бути стихійним. Дитячі громадські організації, психологія групового розвитку, самоврядуванням школярів вирішують проблему виховання лідерів. Лідерство може проявлятися у будь-якій діяльності дитячого колективу, як у тимчасових, спонтанних, так і у стихійних групах» (Цит. за: Ягоднікова В. В. Виховання лідерів // Виховна робота в школі. 2009. № 10, с.5).

Для лідерів-старшокласників характерний перехід до самостійного і відповідального дорослого життя. Для періоду юності визначальним є завершення фізичного дозрівання та досягнення соціальної зрілості. В цьому віці старшокласники розвивають вміння по вирішенню життєвих проблем.

«Цей вік характеризується не просто збільшенням обсягу знань, але й величезним розширенням розумового кругозору старшокласника. У зв'язку з цим інтелектуальні ігри мають для юнаків велику цінність. Для юнацького стилю мислення характерна схильність до відверненого теоретизування, захоплення філософськими побудовами. Тому на даному етапі ефективними формами виховання будуть конференції, дискусії, дебати тощо» (Цит. за: Алфімов Д. В. Віковий підхід до виховання лідерських якостей школярів // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2011. Спец.вип. 7. Ч. 1, с. 216).

Спираючись на вікові особливості старшокласників можна визначити напрями виховної роботи з ними:

1. Формування світогляду і життєвої позиції, що орієнтована на самостійність, працьовитість, чесність, доброту.
2. Профорієнтація та підготовка до сімейного життя, виконання громадських обов'язків.
3. Орієнтація на гуманну поведінку через мотиви власних вчинків.

Було доведено, що такі риси старшокласників, як прагнення до самостійності, незалежності, природна активність, незавершеність сформованості системи цінностей, світогляду і, особливо, способів поведінки у «дорослому»

житті відіграють найбільш ефектну роль у формуванні організаторських навичок учнів саме у старшому шкільному віці.

«Лідерами частіше стають неординарні, творчі, з високим рівнем інтелекту старшокласники, які мають добру пам'ять, швидкий та гнучкий розум, достатньо розвинене мовлення» (Цит. за: Ягоднікова В. В. Виховання лідерів // Виховна робота в школі. 2009. № 10, с.11).

Аналіз практики виховання лідера в сучасних умовах показує, що в ряді випадків в процесі формування і розвитку особистості лідера за межами сфери впливу сім'ї та її культури бере участь школа. Незважаючи на те, що спочатку завдання школи відрізняються від завдань сім'ї та сімейної культури, школа все більше і частіше виконує ті завдання, які завжди вважалися обов'язками виключно сім'ї та її культури.

Сучасний шкільний вчитель в процесі навчання і виховання школярів грає багатофункціональні ролі. Він і нянька, і вихователь, і друг, і вчитель. Все це величезне навантаження ускладнює роботу вчителя з виховання у дітей лідерських якостей. До того ж сучасні діти рано дорослішають, надмірне інформаційне навантаження пригнічує їх енергію і знижує їх творчі можливості. Численними дослідниками доведено, що до моменту закінчення школи у випускників знижуються творчі здібності.

Коли діти приходять у школу, вони переповнені талантами, вони сповнені природним прагненням вчитися. Вони довірливі і у величезній мірі залежать від вчителів, здатних їх не просто навчити і виховати, але вкласти в них лідерські якості і розвинути лідерські здібності. Школа покликана розвивати цей процес далі, творчо підходити до кожної дитини, висвітлювати його індивідуальні лідерські якості. Школа враховує те, що діти від природи є творцями і тяжіють до знань. При правильному керівництві ці якості в дитині збагачуються і всіляко підтримуються.

При неправильному керівництві ці якості можуть бути їм втрачені. Ця обставина накладає на вчителів величезну відповідальність, вимагає від них високого професіоналізму, загостреної уваги до прояву у дітей лідерських якостей, їх заохочення і дбайливого розвитку.

Для виникнення та існування лідерства необхідно забезпечити злиття двох його сторін, пов'язаних з дуалістичною суттю лідерства. Першою стороною є потреба дитячої спільноти в різноманітних лідерах, другою - особливості особистості дитини: його нахили, мотивація, необхідність в самоствердженні, характер. За умови, якщо ці дві сторони збігаються - у дитини формується лідерська позиція, що стає передумовою для появи ефективного лідера. При несумісності сторін – виникає формальний лідер, або руйнується система лідерства.

Якщо ми хочемо, щоб школа готувала дітей до життя в умовах демократичної правової держави, вона повинна ґрунтуватися на демократичних цінностях та повазі до прав людини. Тільки на основі цього створюються довірчі, невимушені відносини між дітьми і дорослими, виникає атмосфера радості і творчості. Важливу роль у такому вихованні грає самоврядування школярів.

Залучення всіх учнів, розподіл повноважень між ними і зміна лідерів є факторами, які забезпечують ефективну організацію самоврядування. Самоврядування грає важливу роль у соціалізації учнів, формує соціальну позицію, допомагає зрозуміти свої можливості у впровадженні лідерських функцій. Самоврядування є ефективним за умови, якщо учні, стикнувшись з необхідністю вибору, самостійно знаходять варіанти вирішення проблеми. Групове обговорення між учнями, підбиття підсумків допомагають підвести учнів до нової мети спільної діяльності, поступово учні вчаться самостійно визначати мету, яка буде згодом реалізована їхнім колективом.

Для організації самоврядування важливим є діяльнісний підхід до структури органів управління. На першому етапі треба зацікавити учнів будь-якою суспільно значущою справою, після чого створити орган самоврядування для його організації. У результаті цього виникає новий орган самоврядування.

Одним із завдань дитячого самоврядування є підготовка до майбутнього життя у суспільстві, в якому людині важливо вміти не тільки підкорятися, а й керувати. Отже, учнівське самоврядування є самостійною виховною технологією.

Ефективно формувати лідерські якості допомагають стиль і методи зовнішніх впливів, уклад навколишнього середовища життєдіяльності дитини, адекватні поставленим цілям. Створення соціального середовища, в якому відбувається формування громадянської позиції, повинно містити відповідно орієнтовану систему підтримки і допомоги цьому процесу.

Свобода вираження поглядів, взаємоповага, прояв здорового честолюбства, творче горіння, прагнення оточуючих до самовдосконалення - ось клімат, що сприяє розвитку лідерських якостей. Найбільш сильний вплив на створення цього клімату мають, чотири основних осередки соціального виховання життєдіяльності дитини: 1) сім'я зі своїми культурними традиціями, 2) вуличне дитяче середовище з особливим стилем спілкування, 3) засоби масової інформації, 4) школа.

Виховання і розвиток людини відбуваються під впливом соціального середовища, соціальне виховання допомагає людині удосконалювати себе, досягти успіху в певній життєвій ситуації, орієнтуватися в суспільних відносинах. Лідерство не може бути без навколишнього його середовища, а соціальне середовище визначає положення лідера. Соціальне середовище – це все те, що оточує людину в її соціальному житті, це конкретний прояв, своєрідність суспільних відносин на певному етапі їх розвитку.

Виховання лідерських якостей школяра включає в себе не лише організацію роботи органів учнівського самоврядування, це цілеспрямований процес, що включає певну систему форм, методів і прийомів педагогічних дій протягом усього перебування учнів в школі. Нами був досліджений віковий підхід у вихованні лідерських якостей школярів. Участь учителів, учнів і батьків в управлінні освітньою установою може допомогти зробити школу більш демократичною і сучасною.

Таким чином, виховання у школярів якостей сучасного лідера буде найбільш ефективним при створенні певних психолого-педагогічних умов, таких як: високий теоретичний і практичний рівень підготовки батьків і педагогів; включеність сім'ї в роботу педагогічного колективу щодо формування лідерських якостей школяра.

3.2. Наслідки практичного впровадження системи Нової української школи

Нова українська школа – є ключовою реформою Міністерства освіти і науки України. Підвалини цієї реформи були закладені ексміністром освіти і науки України Лілією Гриневич. Ця реформа була розпочата декілька років тому, втілення цієї реформи у життя заплановане на десятки років уперед. Нова українська школа взяла собі за мету створити школу, де учням буде комфортно навчатися; школу, яка не лише даватиме знання учням, а й буде вчити їх застосовувати ці знання у реальному житті. Учні українських шкіл мають можливість опанувати упродовж 12 років навчання у школі не лише навчальні предмети, зазначені у навчальній програмі, а й певні "компетентності". Міністерство освіти та науки України має надію на те, що ці компетентності сприятимуть тому, щоб випускники шкіл знайшли своє місце у суспільстві, розпочали професійну діяльність або продовжували своє навчання.

Нова українська школа має сформувати в учнів нижче зазначені вміння:

- читати з розумінням;
- вирішувати проблеми;
- висловлювати власну думку усно і письмово;
- конструктивно управляти емоціями;
- бути творчими та ініціативними;
- мислити критично і системно;
- оцінювати ризики;
- логічно обґрунтовувати позицію;
- співпрацювати з іншими людьми.

Восени 2017 року, коли український парламент прийняв новий закон «Про освіту», розпочався шлях до змін. Саме закон «Про освіту» регулює ключові принципи нової системи освіти.

Нова система освіти почали впроваджуватись з першокласників. У 2017/2018 навчальному році нові освітні стандарти були експериментально протестовані у 100 школах по всій Україні, а у 2018/2019 роках за новою системою навчалися вже усі первачки, що навчалися в українських школах.

Зараз йде впровадження Нової української школи у початковій школі, а через два роки наблизиться до базової середньої освіти. Найближчі плани включають в себе розширення інструментарію для сприяння розвитку українських вчителів, а також проведення досліджень, спрямованих на встановлення рівня знань іноземних мов серед учнів. Нова українська школа сама по собі є відмінною системою, але її успіх залежить, перш за все, від готовності вчителів реалізувати нові ідеї. Проте, зміна системи освіти стосується не лише школярів молодших класів, а й учнів шкіл в цілому.

У 2018/2019 навчальному році школам була надана можливість створювати мережеві форми навчання для учнів. Таким чином, тепер певні предмети можуть викладатися не учителями, а фахівцями, що представляють профільні організації та установи культури, спорту і т. д.

Реформи у загальній середній освіті регулюються державною політикою, яка, в свою чергу, напряму впливає на розвиток Нової української школи. Нова українська школа має на меті допомогти учням знайти своє місце у суспільстві, заохотити учнів до навчання, продемонструвати учням, що навчання є необхідною складовою у житті кожної людини – життєвою цінністю.

У нормативно-правових актах та національному законодавстві зазначені засадничі напрями, згідно з якими має реформуватися система загальної середньої освіти. Одним з напрямів реформування загальної середньої освіти є «впровадження сучасних онлайн та офлайн продуктів, що сприятимуть професійному розвитку учителя а саме: курси, тренінги у групах та індивідуально, літні школи, конференції, професійне навчання у спільнотах, самоосвіта, семінари, перегляд і аналіз уроків, наставництво і коучинг тощо; обґрунтування нової структури навчання; залучення педагогіки співробітництва; збільшення автономії освітніх закладів» (Нова українська школа. Концептуальні засади

реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с).

Кардинальне та ґрунтовне реформування загальної середньої освіти передбачає прийняття нових державних стандартів. В основі цих стандартів мають знаходитися ключові компетентності, зазначені у "Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи". Ці компетентності мають бути відображені у змісті навчальних дисциплін, вони є важливими для успішної самореалізації особистості; впровадження "педагогіки партнерства"; створення нової шкільної структури; децентралізацію управління, що спричинить часткову автономізацію освітніх закладів; забезпечення рівного доступу учнів до якісної освіти при обґрунтованому та чесному розподілі публічних коштів; зміна відповідальності за результати навчання між вчителем та учнем та ролі вчителя й учня; збільшення зарплати вчителя, вдосконалення професійно-педагогічної компетентності, підвищення кваліфікації, актуалізації проблеми післядипломної професійної підготовки вчителів, надання академічної свободи дій задля збільшення мотивації вчителя та забезпечення його професійного розвитку. Професійний розвиток учителів можливий шляхом модернізації існуючих загальнодержавних моделей професійного розвитку та впровадження інноваційних моделей на рівні школи та на міжшкільному рівні.

У школах було впроваджено низку змін. Нижче зазначені основні приклади цих нововведень: **Навчання через діяльність.** В основі цього нововведення покладено головне завдання вчителя - надати учням умови, у яких вони зможуть вивчати потрібний матеріал шляхом діяльнісного підходу. Таким чином, у школярів засвоєння матеріалу буде відбуватися у ході діяльності, учні більше не мають лише слухати вчителя, сидячи за партами. У навчанні через діяльнісний підхід можуть бути залучені різноманітні форми, а саме: екскурсії, навчальні ігри, експерименти, моделювання повсякденних ситуацій, групові проекти тощо. Міністерство освіти та науки залучає учителів до того, щоб учні мали можливість отримувати повне уявлення про навколишній світ шляхом вивчення явища у площині різних наук; вирішення проблемної ситуації, використовуючи знання з різних предметів.

Домашні завдання. Іншою зміною є зменшення часу на виконання домашнього завдання у молодших школярів. У Новій українській школі першокласникам не дають завдань додому. У інших молодших класах час на виконання домашнього завдання є обмеженим. Учні другого класу повинні витратити не більше ніж 45 хв. на виконання домашнього завдання, учні у 3 класі - не більше 70 хв., четвертокласники - не більше 90 хв.

Нова система оцінювання. У рамках Нової української школи були запроваджені зміни у системі виставлення оцінок. У першому та другому класах Нової української школи учням взагалі не ставлять оцінок. Оцінювання у балах починається лише з третього класу. На зміну табелів у молодшій школі прийшло Свідчення досягнень учня. Свідчення являє собою описову модель оцінювання учнів, у цій моделі представлений 51 показник. Ці показники заповнює учитель. Це свідчення передбачає всього чотири рівні оцінки: "має значні успіхи", "демонструє помітний прогрес", "досягає результатів за допомогою вчителя", "вимагає значної уваги і допомоги".

Заборона оголошувати оцінки. Учитель вже не може оприлюднювати оцінки перед усім класом. Замість цього учитель має зробити оцінку зусиль школяра у загальних рисах (описово). Відомості про конкретний рівень успішності (бали) мають право знати лише самі учні та їх батьки.

Індивідуальне навчання. З 1 вересня 2019 року батьки учнів мають право скористатися усіма різновидами індивідуального навчання, а саме сімейним (домашнім) навчанням, педагогічним патронажем або екстернатом. Батьки можуть перевести свою дитину на домашнє навчання написавши заяву, не узгоджуючи переведення додатково. Розвиватимуться та впроваджуватимуться такі форми навчання, як денна, вечірня, екстернат, дуальна, дистанційна, сімейна тощо.

Децентралізоване управління. Децентралізоване управління загальною середньою освітою матиме ряд наслідків: створення освітніх закладів з новою структурою та функціями, це призведе до змін у їхній типології та мережі, спричинить виникнення великої кількості приватних освітніх закладів.

Скасування вступних співбесід до школи. Учнів перших класів у Новій українській школі зобов'язані зареєструвати в одній зі шкіл, у залежності від місця прописки дитини. З 2018 року школи вже не мають права перевіряти на співбесіді майбутніх першокласників.

Ця зміна була неоднозначно сприйнята суспільством через те, що у батьків зменшилися варіанти для вибору школи для своєї дитини. З іншого боку, Міністерство освіти та науки має надію, що це нововведення забезпечить усім без винятку школярам однакові умови для вступу у школу.

Педагогічна інтернатура. Молоді педагоги, які щойно почали працювати у школі матимуть підтримку ментора-наставника, досвідченого педагога. Для мотивації у розвитку молодого вчителя йому буде нараховуватись 20 % доплати до зарплати. Ментор консультуватиме молодого педагога з будь-яких питань, допомагатиме вчителеві пристосуватися до нових умов.

Новий освітній простір. Більшість перших класів шкіл було модифіковано, враховуючи потреби Нової української школи. Тепер у школах є сучасні меблі, індивідуальні учнівські шафки, конструктори LEGO. Кожний ідеальний перший клас повинен бути умовно розподілений на 8 навчальних просторів:

- для навчально-пізнавальної діяльності (у класах мають стояти одномісні парти або столи);
- для змінних тематик (дошки / фліпчарти / стенди для діаграм і малюнків);
- куточок живої природи для проведення експериментів (догляд за рослинами, акваріумом);
- для відпочинку (простір з дитячим килимом, на якому можна сидіти і грати, подушками, пуфиками);
- для гри (як настільних, так і рухливих ігор);
- для художньо-творчої діяльності;
- дитяча класна бібліотека; простір вчителя.

Ці успішні приклади показали, що "Нова українська школа" - це, насамперед, зміни в головах працівників сфери освіти: у мисленні, філософії, підході до організації роботи школи і, звичайно, процесу навчання.

Від вчителя очікуються творчість у роботі та готовність взяти на себе відповідальність за результати своєї роботи-показники учнів. Це можливо тільки, якщо у вчителя є величезне бажання навчити дітей, перш за все, вчитися і полюбити школу. Такий вчитель не буде боятися брати на себе відповідальність за результати навчання. Українська школа почне оновлюватися разом з вчителями та працівниками освіти. Адже учні вже давно змінилися.

Одне з головних завдань нової української школи - створення учням необхідних умов для визначення себе як особистості та реалізації своїх можливостей, для підготовки до життя у вільному суспільстві, що багато в чому забезпечується лідерськими якостями. Для того, щоб школярі змогли в майбутньому ефективно використовувати свої можливості, необхідно допомогти їм досягти такого рівня соціальної зрілості, який визначить їх потребу розвинути в собі лідерські якості, зайняти активну життєву позицію.

Сучасна дійсність, що характеризується зростанням вимог, які пред'являються суспільством до розвитку і виховання особистості, здатної до соціальних перетворень, конкурентоспроможною в різних ситуаціях, орієнтованою на ефективну взаємодію з державними і громадськими організаціями, вимагає виховання і розвитку у школярів лідерських якостей. Необхідно розвивати якості ініціативного, самостійного суб'єкта, здатного активно і успішно будувати свої відносини з навколишнім світом у різних видах діяльності.

Нова українська школа, використовуючи підтримку суспільства та держави, має стати провідником нововведень у соціальній, педагогічній та соціокультурних сферах, має оберігати та захищати соціальні та моральні традиції. Таким чином, Нова українська школа несе певну відповідальність за широке коло соціальних проблем, а саме: розвиток та пристосування соціальної активності тих, хто приймає участь в освітньому процесі у час змін локального та глобального характеру; забезпечення та створення умов для захисту, збереження та розвитку культури, особливо класичної, яка зазнає впливу та витісняється популярною культурою, вимираючих книжної та бібліотечної культур; формування серед молоді критичного ставлення до різних засобів масової інформації, які пропагують смерть та насилля.

Ефективність системних змін буде залежати від: кваліфікованого управління директорами шкіл інноваційними процесами, раціонального використання директорами шкіл сучасних методів управління; критичного усвідомлення керівниками різних рівнів і суспільством суті системних змін у загальній середній освіті: особливостей управління галуззю в контексті її децентралізації; переосмислення ролі вчителя й учня в освітньому процесі та забезпечення їхньої суб'єктності.

3.3. Сучасні зміни в системі української шкільної освіти

Українська шкільна реформа - це кардинально новий підхід до освіти, ролі вчителя та учня, соціальних цінностей. Ми спробуємо пояснити, що представлятиме з себе Нова українська школа.

Формула нової школи складатиметься з **8** базових принципів.

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні навичок, важливих для успішної самореалізації особистості у суспільстві. Педагогіка буде ґрунтуватися на: партнерських відносинах між учнем, учителем та батьками; мотивації вчителя, наділеного свободою творчості та можливістю професійного розвитку; направленістю на потреби учня в освітньому процесі; процесі виховання, у ході якого формуються цінності; новій структурі школи, у якій створено умови для хорошого засвоєння нових знань, які можна буде використати не лише в професії, але й у житті; децентралізації та ефективному управлінні, децентралізація дозволить школі мати справжню автономною; чесному розподілі публічних коштів, який надасть усім дітям рівний доступ до якісної освіти.

2. Зміст освіти буде націлений на формування у дітей ключових компетентностей, а це:

1. Вміння говорити і висловлювати думки державною і рідною (за умови, якщо рідна мова відрізняється від державної) **мовою.** Одним з основних завдань є вивчення іноземних мов: знання іноземної мови, уміння розуміти та спілкуватися іноземною мовою надасть дитині можливість зрозуміти цінність міжкультурного спілкування.

2. Математична грамотність може бути використана не тільки на уроках математики, але і поза межами школи, у реальному житті.

3. **Інформаційно-цифрова компетентність** передбачає вміння користуватися та аналізувати інформаційно-комунікаційні технології для створення, пошуку, обміну, обробки інформації у різноманітних сферах життя, а саме: на роботі, для особистого спілкування, у громадській сфері.

4. **Розуміння етики роботи з інформацією**, до цього поняття входять: Інтелектуальна власність, авторське право і т. д.

5. **Вміння вчитися протягом усього життя**. Вміння шукати нові знання, отримувати нові навички, займатися організацією навчального процесу.

6. **Загальнокультурна грамотність**. Здатність осягнути красу та велич творів мистецтва, формувати смаки у мистецтві, вміння висловлювати свої почуття, ідеї, досвід використовуючи твори мистецтва, глибоко розуміти власну національну приналежність, цінувати думки, що відрізняються від власних.

7. **Екологічна грамотність і здорове життя** передбачає вміння раціонально та виправдано використовувати природні ресурси, приймати та розуміти цінності навколишнього середовища, бажання вести здоровий спосіб життя.

8. **Підприємливість**. Ініціативність, вміння створювати нові ідеї, знаходити шляхи їх реалізації у реальному житті задля підвищення власного та суспільного соціального статусу, вміння йти на виправданий ризик.

9. **Компетентність в природних науках і технологіях**. Вміння проводити експерименти, спостереження, збирати дані, аналізувати, підводити підсумки, обґрунтовувати та висловлювати свою думку.

10. **Соціальна і громадянська компетентність** передбачає уміння поступатися, йти на компроміс, знаходити спільну мову під час роботи з іншими людьми, вміння прогнозувати та не допускати виникнення можливих конфліктів, знаходити їх вирішення.

3. Педагогіка партнерства. В основі Нової української школи закладена "педагогіка партнерства". Педагогіка партнерства передбачає створення умов, у яких будуть можливі співпраця, спілкування та взаємодія учителів, учнів та їх батьків, які об'єднані спільними цілями. У рамках педагогіки співпраці залучені

наступні методи викладання, що ґрунтуються на співпраці (проекти, ігри, експерименти, завдання для виконання у групах та ін..).

Однією з інновацій педагогіки партнерства є перегляд підходу щодо оцінювання. Оцінки будуть використовуватися для аналізу індивідуального прогресу і планування індивідуальної швидкості. Ще одним нововведенням Нової української школи є створення електронної платформи, де будуть створюватися та розповсюджуватися підручники в електронному та навчальному курсі для школярів й викладачів.

4. Нова роль вчителя. Уже зараз створюються умови для мотивації вчителів, а саме: вчителю надається академічна свобода дій у підготовці власних авторських навчальних програм, виборі підручників, методів, стратегій та способів навчання. Держава заохочує вчителів, шляхом додаткової надбавки до зарплати, можливістю проходити добровільну незалежну сертифікацію. Роль вчителя трансформується, вчитель тепер буде не лише наставник та джерело знань, а й коуч, модератором індивідуальної освітньої траєкторії дитини, тьютор. Вчителі, для підвищення своєї кваліфікації, вивчатимуть психологію групової динаміки, компетентнісний та особистісно орієнтований підхід, навчатимуться тому, як ефективно та правильно управляти освітнім процесом.

5. Автономія школи. Автономія шкіл є одним з принципів нової школи. Автономія передбачає надання школам можливості самостійно складати навчальні плани, підбирати підручники, займатися формуванням освітніх програм. Засновники школи будуть займатися контролем освітньої та фінансово-господарської діяльності установи, займатимуться призначенням керівника школи на контрактній основі. Керівника будуть обирати на умовах конкурсу на період 5 років, керівник зможе займати посаду директора не більше 10 років (не більше 2 термінів поспіль).

6. Орієнтація на дитину. Нова українська школа буде працювати у рамках особистісно орієнтованої моделі освіти враховуючи інтереси, здібності, потреби, вікові особливості психічного, розумового й фізичного розвитку, індивідуальному стилю і темпу кожної дитини.

7. Нова структура. Задля якнайкращого урахування розумових, психологічних та фізичних здібностей у кожній віковій групі, вносяться зміни до структури середньої школи.

на вечірньому відділенні триватиме не 12, а 14 років.

Мережева форма освіти. Мережева форма освіти передбачає залучення до шкільної освіти педагогів із профільних закладів культури, наукових, спортивних гуртків та секцій та інших. Мережева освіта забезпечить учням можливість навчатися та переймати досвід у відомих юристів, психологів, діячів культури та мистецтва та ін. Школи зможуть доповнювати один одну, одна школа буде базовою, а з іншим закладом школа матиме укласти партнерський договір. Таким чином, кожен учень або весь клас матимуть можливість проходити певні заняття на в іншій школі, на Структура буде виглядати наступним чином:

- початкова освіта (4 роки);
- базова середня (5 років);
- профільна середня, яку учні зможуть отримати у закладах професійної освіти та ліцеях (3 роки).

Загальна тривалість навчання складає 12 років. Школи приймають дітей з 6 років. Діти, які мають особливі потреби, матимуть можливість вступати до школи в іншому віці. З 1 вересня 2019 року учні мають право навчатися вдома. Для того, щоб дитина могла навчатися вдома батькам необхідно лише написати заяву, і для учня буде складено індивідуальний навчальний план.

Можливість відкриття вечірніх відділень. Тепер кожна школа зможе відкрити вечірнє відділення. На вечірньому відділенні зможуть вчитися ті діти, у яких, у силу різних причин, не виходить відвідувати заняття у денний час. Але варто звернути увагу на те, що навчання базі наукових установ або вступних курсів у ЗВО та ін.

Дотримання конфіденційності. Забороняються будь-які дошки досягнень чи провалів школярів. Учителі не мають права обговорювати учнів та оголошувати їхні оцінки перед класом та на батьківських зборах.

Легалізація різних форм освіти. Важливим нововведенням є легалізація різних форм освіти. Зокрема, закон встановлює інституційну, індивідуальну та дуальну форми освіти. Такі форми освіти, як домашня, мережева, екстернатна стають рівними в юридичному плані з класичними інституційними формами.

Це нововведення дозволяє індивідуалізувати навчальний процес. В умовах, коли держава нездатна забезпечити якісний рівень освіти в інституційних рамках, воно дає громадянам легальну альтернативу.

По-перше, громадяни платять державі податки, які повинні йти в т. ч. на освітній процес. У разі переходу на домашнє навчання, громадяни, очевидно, не отримають жодних податкових пільг за недоотримані послуги від держави. По-друге, у держави з'являється менше стимулів підвищувати якість освіти. Адже існує ризик, що більш активні особи бажаючи індивідуалізувати навчання будуть залишати державні навчальні заклади, та задовольнятися поточним невисоким рівнем освіти. Крім цього, з'являється професійна передвища освіта. Передбачається, що здобути освіту цього рівня можливо буде одночасно з отриманням повної середньої освіти. По суті, передбачається професійна орієнтація учнів вже в старших класах, підлітки матимуть можливість отримати уявлення про свою майбутню професію до вступу у вищі навчальні заклади. Але для реалізації цього нововведення необхідна перепідготовки вчителів і викладачів, коректування освітніх програм і т.д.

Положення вчителів. Збільшення зарплати вчителям є одним з козирів нового закону про освіту. Йдеться про встановлення мінімальної зарплати вчителя в 10 тис. грн. Крім цього, оклад при отриманні кожної наступної кваліфікаційної категорії буде збільшуватися на 10%. Встановлюються надбавки за вислугу років: більше 3 - х років - +10% окладу, більше 10 років - +20% до окладу, більше 20 років - + 30% до окладу. Ще 20% додадуть тим, хто добровільно пройшов сертифікацію вчителів.

Кваліфікація. Взагалі, значна частина реформи присвячена підвищенню кваліфікації вчителів. Так, формалізуються різні види і форми підвищення кваліфікації вчителів. Йдеться як про формальні інституційні форми, так і про дуальні, на робочому місці. Вчителям надається більше свободи у виборі

можливостей підвищити свою кваліфікацію, що потенційно може стати величезним позитивним моментом для української середньої освіти.

У законі з'являється поняття Національних рівнів кваліфікацій. Суть даного нововведення полягає у формалізації рівнів кваліфікацій по здатності людини виконувати ті чи інші дії. Наприклад, нульовий рівень кваліфікації передбачає здатність особистості самостійно діяти в простих відомих ситуаціях під безпосереднім наглядом іншої особи. А десятий рівень кваліфікації передбачає здатність особи визначати і вирішувати соціально значущі проблеми. Відповідно, оволодіння різними рівнями кваліфікацій відбувається на різних рівнях освіти.

Управління школами. Згідно з новим законом директори шкіл можуть займати посаду не більше ніж на 2 терміни по 6 років. Для осіб, які призначаються на посаду директора вперше, перший термін повноважень становить 2 роки. Конкурс виборів нового керівника буде проводитися незалежною комісією, а батькам та колективу буде відведена консультативна роль.

Освіта в регіонах. Видається важливим розглянути положення сільських шкіл. Воно тісно пов'язане з тим, що відбувається зараз об'єднанням сільських громад, що призводить до закриття шкіл у невеликих селах. Згідно ж реформи освіти, тепер школи залишаться лише в центрах об'єднаних територіальних громад. В результаті найближча школа, в якій забезпечується повна середня освіта, може знаходитися на відстані 50 км від місця проживання. Все це веде до подальшої деградації освіти в регіонах.

Суть української шкільної реформи полягає у новому підході до освіти, ролі вчителя та учня, соціальних цінностей. Нами було досліджено базові принципи формули «Нової української школи». Згідно з новим законом «Про освіту», створюється мережева форма освіти, у школи з'являється можливість відкриття вечірніх відділень, легалізуються різні форми освіти, вносяться зміни спрямовані на підвищення престижу та кваліфікації вчителів, встановлюється максимальний термін перебування директорів шкіл на посаді, скорочується кількість шкіл у сільській місцевості.

Висновки до третього розділу

Виховання лідерських якостей школяра – цілеспрямований процес. Цей процес включає певну систему форм, методів і прийомів педагогічних дій упродовж усього навчання у школі. Розглянуто етапи становлення дитини-лідера: вікові особливості розвитку та проявів лідерського потенціалу від молодшого шкільного віку до старшокласників.

Виховання лідерських якостей школяра – цілеспрямований процес. Цей процес включає певну систему форм, методів і прийомів педагогічних дій упродовж усього навчання у школі. Розглянуто етапи становлення дитини-лідера: вікові особливості розвитку та проявів лідерського потенціалу від молодшого шкільного віку до старшокласників.

Зазначено важливість заходів спрямованих на виявлення та розвиток лідерських якостей школярів, одним з яких є КТС. Корисними є заходи, проведені у співпраці з батьками учнів, вони об'єднують дітей та їхніх батьків. Невимушена атмосфера цих заходів сприяє виявленню лідерів. Основною ідеєю всіх форм педагогічної діяльності є створення умов для розвитку активної дитячої позиції, оновлення ролі лідера, розвитку у дітей лідерського досвіду у суспільно значущих заходах, організованих спільно.

Важливу роль у вихованні відіграє самоврядування школярів, яке формує соціальну позицію, допомагає зрозуміти свої можливості. Формуванню лідерства сприяє взаємоповага в колективі, честолобство, творче горіння, свобода вираження поглядів. Процес становлення лідера, який було розпочато в сім'ї, продовжується в школі. Вплив сім'ї та школи на виховання у дітей особистісних якостей лідера стає ефективним за умови: взаємодії сім'ї і школи; поєднання колективно-групових форм роботи педагогів з батьками; вдосконалення умов для активного включення самих школярів у процес самовиховання, самооцінки, саморозвитку.

Нова українська школа – є ключовою реформою Міністерства освіти і науки України, втілення цієї реформи у життя заплановане на десятки років уперед.

Метою Нової української школи є створення школи, у якій учням буде комфортно навчатися, яка не лише даватиме знання учням, а й буде вчити їх застосовувати ці знання у реальному житті. Учні українських шкіл опановують упродовж 12 років навчання у школі не лише навчальні предмети, зазначені у навчальній програмі, а й певні "компетентності". Під поняттям "компетентності" мається на увазі знання, уміння, навички, спосіб мислення, якими має оволодіти учень для того, щоб знайти своє місце в житті. Для укріплення позиції «Нової української школи» в суспільстві необхідно внести зміни у громадську свідомість, привернути увагу державних структур до проблем школи.

Українська шкільна реформа – це кардинально новий підхід до освіти, ролі вчителя та учня, соціальних цінностей. У роботі визначено базові принципи формули нової школи. Розглянуто сучасні зміни в системі української шкільної освіти: впровадження мережевої форми освіти, можливість відкриття кожною школою вечірніх відділень, дотримання конфіденційності щодо навчальних досягнень учнів, легалізація різних форм освіти, підвищення престижу та кваліфікації учителів, обмеження максимального терміну повноважень директора, зменшення кількості шкіл у сільській місцевості у зв'язку з об'єднанням сільських громад.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Виховання лідерських якостей школярів – одне з найважливіших соціально-педагогічних завдань. Сьогодні суспільство потребує ініціативних людей, з почуттям власної гідності, спроможних здійснювати усвідомлений та самостійний вибір, самовдосконалюватися. Процес виховання лідерських якостей особистості відбувається упродовж усього життя, проте період навчання у школі є найсприятливішим для цього. Сучасний школяр повинен володіти рисами лідера і розвивати ці риси потрібно починати якомога раніше.

Аналіз педагогічної літератури доводить, що сучасні умови життя пред'являють нові вимоги до якості освіти. Зокрема, орієнтир робиться на партнерському спілкуванні, довірі, взаємодії та співпраці між педагогом, учнем та батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, є рівноправними, добровільними та зацікавленими учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

З точки зору педагогіки феномен лідерства заслуговує особливої уваги. Формування лідерських якостей є одним з найважливіших завдань, які необхідно вирішувати в рамках освітнього процесу. Виховання конкурентоспроможних лідерів слід визнати одним із пріоритетних напрямів сучасної педагогічної науки.

На основі аналізу психолого-педагогічної та соціально-педагогічної літератури нами виявлено зміст і структуру лідерських якостей школярів. Виявлено, що вихованню лідерських якостей приділяється велика увага у «Новій українській школі», створюються умови для того, щоб школярі могли виявляти організаторські риси, ініціативу, брати відповідальність за свої вчинки.

У роботі визначено зміст лідерських якостей школярів. Лідерські якості – це сукупність психологічних якостей, умінь і здібностей особистості, уміння взаємодіяти з групою, які здатні забезпечити успішне виконання лідерських завдань і функцій, впливати на «послідовників» для досягнення цілей групи чи організації.

На основі аналізу компонентів лідерських якостей нами було складено узагальнений перелік лідерських якостей, досліджено структуру лідерських якостей школяра. Зазначено, що лідер має володіти певним набором організаторських, комунікативних, креативних та інтелектуальних якостей. Аналіз педагогічної літератури дозволив вивчити типи лідерів, ознаки, що характеризують лідера, критерії сформованості лідерських якостей школярів.

Досліджено основні теорії лідерства, їх переваги та недоліки. Визначено, що метою цих теорій є пояснення причини лідерства, його природи. Кожна теорія намагалася представити свій тип відносин між «лідером» та «послідовниками». Проаналізувавши основні теорії, нами було встановлено, що для забезпечення ефективного лідерства необхідно враховувати особистість лідера, конкретну ситуацію, обставини та завдання, що стоять перед лідером, цілі групи.

Проаналізовано та узагальнено попередні дослідження понять «лідер» і «лідерство». Визначено, що лідерство – це процес у групі, у ході якого одна людина або декілька людей мотивують, ведуть за собою групу, впливають на поведінку та діяльність членів групи, на вирішення групових задач, досягнення поставлених перед групою цілей. Відповідно, лідер – це авторитетний член групи, наділений групою повноваженнями та владою, який володіє організаторськими здібностями, має вплив на групу та право приймати найвідповідальніші рішення.

Проаналізовано основні підходи до виховання лідерських якостей особистості, модель виховання лідерських якостей школярів, компоненти цієї моделі. Встановлено, що табір «Лідерство» та колективний шкільний проєкт створюють умови для реалізації особистісного лідерського потенціалу школярів.

Виявлено особливості формування лідерських якостей особистості у сучасній українській школі. Встановлено, що для виховання лідерських якостей школяра та розкриття учнівського потенціалу необхідно розробляти та впроваджувати систему навчання, яка готує лідерів. Визначено умови, необхідні для виникнення та існування лідерства. Розглянуто заходи, спрямовані на виявлення та розвиток лідерських якостей у дітей.

Зазначено умови, необхідні для ефективної співпраці сім'ї та школи для виховання у дітей лідерських якостей. Розглянуто особливості виховання лідерських якостей школярів у молодшому, середньому та старшому шкільному віці. Представлено компоненти лідерських якостей залежно від особливостей учнів кожного вікового періоду.

Проаналізовано сучасний стан розвитку «Нової української школи» та її місце у формуванні лідерських якостей в українських школярів. Зазначено наслідки практичного впровадження системи «Нової української школи». Розглянуто сучасні зміни в системі української шкільної освіти.

РЕЗЮМЕ

В процесі оновлення суспільства і серйозних соціально-економічних змін виникає гостра потреба в людях, які вміють не тільки красиво і грамотно говорити, проголошуючи ті чи інші ідеї і задуми, а й діяти, об'єднуючи інших для досягнення соціально значущих і особистих цілей, бути лідерами.

Суспільна та педагогічна значущість проблеми зумовили вибір дипломної роботи: «Нова українська школа: виховання лідера».

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів. Обсяг роботи складає 89 сторінок. У списку використаної літератури нараховується 119 джерел, зокрема 13 – англійською мовою.

У першому розділі цієї роботи обґрунтовано концептуальні засади виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі, розглянуто питання педагогіки партнерства у «Новій українській школі», надано зміст і структуру лідерських якостей школярів, проаналізовані підходи до виховання лідерських якостей особистості.

У другому розділі розкриті теоретичні підходи до виховання лідерських якостей особистості у Новій українській школі, досліджено теорії виховання лідерських якостей школярів, розглянуто сутність категорії «лідер», «лідерство» у науковій літературі.

У третьому розділі досліджено специфіку виховання лідерських якостей школярів у сучасній українській школі, розглянуто практичні питання виховання лідерських якостей особистості у Новій українській школі, наведено переваги та наслідки практичного впровадження системи Нової української школи, досліджено сучасні зміни в системі української шкільної освіти.

Ключові слова: лідер, концепція, розвиток, нова українська школа, освіта, формування, колектив, особистість.

RESUME

In the process of renewing society and major socio-economic changes there is an urgent need for people who can not only speak beautifully and competently, proclaim certain ideas, but also act, uniting others to achieve socially significant and personal goals, to be leaders.

The social and pedagogical significance of the problem led to the choice of the qualification work: "New Ukrainian School: Leadership Education".

The thesis consists of an introduction, three sections. The volume of work is 88 pages. There are 119 sources in the list of used literature, including 13 in English.

The first section of this work substantiates the conceptual foundations of the education of leadership qualities of the individual in the modern comprehensive school, examines the issues of pedagogy of partnership in the New Ukrainian School, provides the content and structure of leadership qualities of students, analyzes approaches to the education of leadership qualities.

In the second section theoretical approaches to the education of leadership qualities of personality in the New Ukrainian School are revealed, the theory of education of leadership qualities of students is investigated, the essence of the category "leader", "leadership" in the scientific literature is examined.

The third section explores the specifics of the leadership qualities of students in the modern Ukrainian school, discusses practical issues of education of leadership qualities of personality in the New Ukrainian school, outlines the advantages and consequences of the practical implementation of the New Ukrainian School system, examines the current changes in the Ukrainian school education system.

Key words: leader, concept, development, new ukrainian school, education, formation, collective, personality.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаир Дж. Психология лидерства. Москва : Эксмо, 2005. 352 с.
2. Архипов В. Так вот ты какой, лидер! // Воспитательная работа в школе. 2011. №3. С. 65 – 66.
3. Аксененко Ю.Н., Каспарян В.Н., Самыгин С.И. Социальная психология управления Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. 510с.
4. Алфімов, Д. В. Виховання лідерських якостей школярів у сучасній загальноосвітній школі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 4, 2010. С. 3–14.
5. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64). С. 44 – 51 с.
6. Алфімов Д. В. Розвиток лідерських якостей школярів у системі особистісно орієнтованого виховання // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Полтава, 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 49–55.
7. Алфімов Д. В. Віковий підхід до виховання лідерських якостей школярів // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2011. Спец. вип. 7. Ч. 1. С. 208–216.
8. Алфімов Д. В. Закономірності і принципи виховання лідерських якостей особистості // Наукова скарбниця освіти Донеччини : наук.-метод. журн. Донецьк, 2010. Вип. 2 (7). С. 20–27.
9. Алфімов Д. В. Навчальна діяльність в системі виховання лідерських якостей школярів // Наукові праці Вищого навчального закладу "Донецький національний технічний університет". Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. 2013. № 2. С. 149-154.
10. Алфімов Д. В. Наступність у вихованні лідерських якостей у школярів // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка: Педагогічні науки. 2011. № 20 (231). С. 156–166.

11. Алфімов Д. В. Наукові підходи до виховання лідерських якостей особистості у загальноосвітній школі // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук. пр. Ялта, 2010. Вип. 25. Ч. 1. С. 8–16.
12. Алфімов Д. В. Організація учнівського самоврядування: досвід і проблеми// Наукові праці Вищого навчального закладу "Донецький національний технічний університет". Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія. 2013. № 1. С. 248-252.
13. Алфімов Д. В. Психологічні засади виховання лідерських якостей особистості школяра // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2013. Вип. 6. С. 37-47.
14. Алфімов Д. В. Специфіка виховання лідерських якостей школярів у сучасній загальноосвітній школі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 31. С. 426-432.
15. Алфімов Д. В. Сучасні концепції виховання лідерських якостей особистості // Наукова скарбниця освіти Донеччини: наук.-метод. журн. Донецьк, 2011. Вип. 1 (8). С. 33–38.
16. Алфімов Д. В. Теоретичні основи виховання лідерських якостей особистості (психологічний аспект) // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2010. Вип. 10 (63). С. 32–38.
17. Алфімов Д. В. Філософсько-педагогічний зміст виховання лідерських якостей особистості // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2010. Вип. 9 (62). С. 31–39.
18. Алфімов Д. Теоретико-методологічні основи виховання лідерських якостей школярів // Гуманізація навчально-виховного процесу. 2014. Вип. 14 (спец. вип.). С. 160 – 165.
19. Андреева Г.А. Социальная психология. Москва : Аспект-Пресс, 2005. 362 с.
20. Андреева О.И. Феномен лидерства. Київ: Освіта. 2004. 312 с.
21. Антонова. З. Психологічні особливості лідерства та керівництва // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. №4. С. 120 – 127.
22. Ашин Г. К. Проблема лидерства в современной зарубежной эмпирической социологии // Вопросы философии. 1968. №5 С. 161 – 168.

23. Балашов Е.В., Сабилов В. Ф., Декамбаев Т.Д. Альтернативная теория лидерства // БаепсеТйпе. 2014. № 12. с. 27 – 29.
24. Бондарчук Л. В. , Крамаренко К. В., Рудик Т. О. Теоретичне дослідження понять "лідерства" та "керівництва": сутність та особливості // Молодий вчений. 2016. № 12. С. 664 – 667.
25. Буряк Т. П. Сучасні підходи до лідерства. Київ : Наукова думка, 2009.
26. Бут Н. О. Історичний ракурс вивчення феноменів «лідерство» та «лідер» // Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2008. с.56 – 63.
27. Бутковська Н. О., Маслова Н. І. Особливості ефективного лідерства. Харків: Основа, 2013. 111 р. (Бібліотека журналу "Англійська мова та література"; вип. 6(126)). р. 5 – 25.
28. Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди". Педагогіка. Психологія. Філософія. 2015. Вип. 36. С. 238 – 253.
29. Вознюк О.В. Аналіз співробітництва і партнерства // Збірник науково-методичних матеріалів конференції «Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах нової української школи» 15 травня 2019 року, КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти».
30. Волківська Д. А. Критерії та показники розвитку лідерського потенціалу студентського активу// Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 4. С. 151 – 155.
31. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология. Москва: Педагогическое общество, 2003. – 512 с.
32. Гондюл І. Л. Лідерство в загальній середній освіті: актуальність, сутність, складники // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск LXXVIII. Том 3. Херсон: Видавництво ХДУ, 2017. с. 69 – 75.
33. Гриженко Л. В. Лідерство як соціальний феномен // Грані. 2014. № 5. С. 48 – 52.
34. Гуревич П. С. (Ред.). Психологический словарь. Москва : ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. 800 с.

35. Даудова Д.М., Аминова Д.К., Цахаева А.А. Эмпатия как психологический механизм саморазвития личности будущего психолога // Успехи современной науки и образования. 2016. №4. Том 3. С. 49 – 51.

36. Дикань Н. В. Менеджмент: навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 279 с.

37. Діяльність учителя. URL: http://pidruchniki.com/16520205/pedagogika/diyalnist_uchitelya

38. Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства, відкритості шкіл, поваги до кожної людини – заступник Міністра Павло Хобзей. URL : https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-12-02-dovira-do-osviti-pochinaetsya-z-pedagogiki-partnerstva-vidkritosti-shkil-povagi-do-kozhnoy_

39. Долгова В.И., Ордина И.П. Формирование позитивной я - концепции старших школьников // Вестник Орловского государственного университета. № 4(24). 2012. С. 63 – 66.

40. Долгова В.И., Терехова Г.В. Исследование направленности личности Александра Филипповича Аменда / сост. Н.А. Вахрушева, Т.П. Скребцова. Челябинск : ЧГПУ, 2008. С. 144 – 156.

41. Долгова В.И., Цветкова Н.В. Влияние системы обучения младших школьников на формирование межличностной рефлексии в подростковом возрасте // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. 2014. № 7. С. 89 – 98.

42. Дубровина И.В. Практическая психология образования. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 373 с.

43. Дяків А. А. Виховання лідера. Київ : Наукова думка, 2011

44. Жеребова Н.С. Лидерство в малых группах, как объект социально-психологического исследования. Опыт социально-психологического исследования // Сб. науч. тр. / Под ред.. Б. Д. Парыгина. Ленинград, 1973. С. 54 – 63.

45. Жариков Е.С. Крушельницкий Е.Л., Для тебя и о тебе: кн. для учащихся;; Москва: Изд-во: Просвещение, 1991.

46. Евтихов О.В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 238 с.

47. Зазыкин В. Г., Смирнов Е. А. Психология и акмеология лидерства. Москва : Элит, 2010. С. 14.
48. Закон України від 05. 09. 2017 № 2145-VIII «Про освіту». URL : <http://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
49. Зубкова М. О. Аналіз зв'язку понять "організатор", "керівник", "лідер" у науковій літературі // Педагогіка та психологія. 2012. Вип. 42. С. 45-55.
50. Ильин Е.П. Психология воли. Санкт-Петербург : Питер. 2000. 288 с.
51. Инякина И.В. Воспитание лидера: постановка проблемы // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. 2009. № 4(15). С. 271 – 275.
52. Лежнина М. Л. Детерминация прогнозирования. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та. 1983. 111 с.
53. Кесьян Т. В. Лідерство як важливий аспект організаційних здібностей // Збірник наукових праць ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Випуск 5. 2009. С. 193 – 205.
54. Колосков И. А. Современные подходы к теории лидерства // Вестник РМАТ. 2015. № 3. С. 51 – 57.
55. Кочубей Т. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. № 40. С. 176–184.
56. Кричевский Р.П. Психология лидерства. Москва : Статут, 2007. 318 с.
57. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання. 2006. 311 с.
58. Логунова М.М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності: навч. вид. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 196 с.
59. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 1997. 673 с.
60. Мараховська Наталя Владиславівна. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : Дис... канд. наук: 13.00.04. 2009.

61. Менегетти. А. П. Психология лидера / Перевод с итальянского ННБФ «Онтопсихология». Изд. 4-е, дополненное. Москва : ННБФ «Онтопсихология», 2004. 256 с.

62. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В.В. Краевский, Е. В. Бережнова. Москва: Издательский центр «Академия», 2006. 400 с.

63. Молл Е. Г. Менеджмент: Организационное поведение. Москва : Финансы и статистика, 1998. 133 с.

64. Морозов А.В. Деловая психология. Курс лекций: Учебник для высших и средних специальных учебных заведений . Санкт-Петербург : Союз, 2000. 576 с.

65. Нифонтов В. А. Организационное лидерство в контексте теории управления // Глобальный научный потенциал. 2015. № 6 (51). С. 56 – 58.

66. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.

67. Нова українська школа. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

68. Олексюк О. Є. Концептуальні засади проблеми формування особистості лідера // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 2. С. 530-534.

69. Олексюк О. Є. Лідерські риси та якості як складові структури особистості лідера // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 4. С. 372 – 380.

70. Онищук Л. А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку особистості // Український педагогічний журнал. Київ, 2017. С. 102 – 108.

71. Онищук Л. А. Теоретико-методологічні засади конструювання та реалізації змісту освіти // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр./ [редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. Вип. (12). С. 45 – 53.

72. Особистісно-орієнтоване навчання. URL : http://pidruchniki.com/14810405/pedagogika/osobistisno_oriyentovane_na_vchannya

73. Павлова О. А. Социально-педагогические условия реализации лидерского потенциала старших подростков во временных детских объединениях : дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2005. 165 с.
74. Парыгин Б. Д. Руководство и лидерство. Ленинград, 1973.
75. Педагогіка партнерства. URL : <http://www.internatputivl.narod.ru/2017-2018/veresen/nova/02-11-2016-nush2016-koriya.pdf>
76. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва: Наука, 1986.
77. Прохоренко Т. Г., Зборовська О. П., Носирева Г. А. Лідерство як форма самоствердження особистості в малій групі // Вісн. Міжнар. Словян. ун-ту, Серія: Соціологічні науки, 2008. Т. 11, № 1. С. 8 – 13.
78. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/stru>
79. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер. 712 с.
80. Савченко О. Сухомлинський і НУШ // Освіта України : Педагогічна газета. 2018. N 41/42 (22 жовтня). С. 14.
81. Савченко С.В. Педагогіка партнерства у проєкті Концепції «Нової української школи». URL : <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-67119769>
82. Сбитнева В.Б. Развитие лидерских качеств подростков в детском общественном объединении // Дополнительное образование и воспитание. 2006. №9. С. 37 – 40.
83. Семенов А. А. Феномен лідерства як психолого-педагогічна проблема // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2012. № 22(6). С. 287 – 296.
84. Словіцька Т. В. Сутність феноменів керівництва та лідерства // Університетські наукові записки. 2009. № 3. С. 306 – 312.
85. Слюсаренко О. Поняття "лідер" і "лідерство" в сучасній науковій літературі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 2. С. 244 – 246.

86. Столяренко А.М. Психология и педагогика. Москва:Юнити-дана, 2001. 423 с.
87. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2013. № 7. С. 110 – 115.
88. Татенко В. Типологія лідерства // Психолог. 2006. № 34. С. 12 – 14.
89. Тихомирова О. Виховання лідера // Шкільний світ. 2009. № 8. С. 19 – 23.
90. Тихомирова Е. И. Самореализация школьников в коллективе: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 144 с.
91. Тітова Г. В. Особливості формування лідерських якостей в учнів основної школи // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 3. С. 289 – 294.
92. Уманский А. Л. Педагогическое сопровождение детского лидерства: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. Кострома, 2004. 41 с.
93. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников. Москва : Просвещение, 1980. 160 с.
94. Формування лідерської компетентності в школі: навч. посіб.-довід / С. Ф. Клепко. Полтава : ПОППО, 2012. С. 39-74.
95. Хессельбайн Ф. О лидерстве. Москва : ФСПИ «Тренды», 2004. С. 15, 18.
96. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У.К. Рефлексивное Я как адаптационный потенциал профессионального развития личности будущего психолога // Успехи современной науки и образования. 2016. №4. Том 3. С. 6 – 9.
97. Цахаева А. А., Газиева А. М., Аминов У.К. Методологическая база исследования психологии возникновения ценностей личности // Успехи современной науки и образования. 2016. №4. Том 3. С. 24 – 27.
98. Цахаева А. А., Сиражудинова Р. Р., Аминова Д.К. Паттерны реального и виртуального мира в сознании личности // Успехи современной науки и образования. 2016. №4. Том 3. С. 32 – 35.
99. Чернышев А.С. Организованность и лидерство в молодежных группах: теория, эксперимент, практика: избр. тр. Курск : Курск. гос. ун-т, 2006. 244 с.

100. Шеклтон В. Психология лидерства в бизнесе. Питер, 2003. 224 с.
101. Штанько Н. А. Лідерство як соціально-психологічний феномен // Юридична психологія та педагогіка. 2013. № 2. С. 50 – 61.
102. Яблонский С.А. Психология лидерства. Киев : Высшая школа, 2003. 384 с.
103. Ягоднікова В. В. Виховання лідерів // Виховна робота в школі. 2009. № 10. С. 2 – 36.
104. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи // Наука і освіта. 2004. № 7. С. 328 – 330.
105. Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «Global teacher Prize». URL : <https://dyvys.info/2018/05/07/yakymy-mozhut-buty-ukrayinski-vchyteli-majbutnogo-dosvid-peremozhtsiv-global-teacher-prize/>
106. Якушко Н. О. Теорії лідерства: генеза та сучасна інтерпретація // Зб. наук. пр. Право та державне управління. Запоріжжя, 2016. № 4. С. 130 – 135.
107. Argyris C. Understanding Organizational Behavior. Homewood: Dorsey Press, 1960. 265 p.
108. Blake R., Mouton J. The Managerial Grid The Key to Leadership Excellence. Houston: Gulf Publishing Company, 1964. 180 p.
109. Cattell R. B. The scientofoc analysis of personality. Baltimore: Penguin Books, 1965
110. Coaching-for-New-Leadership. URL: Coaching-for-New-Leadership. URL: <https://www.sacap.edu.za/content/uploads/2014/12/SSR-Coaching-for-New-Leadership-14-May-2014.pdf>
111. Day D., Fleenor J., Atwater L., Sturm R., & Mckee R. Advances in Leader and Leadership Development: A Review of 25 Years of Research and Theory. The Leadership Quarterly, 25, 63-82.
112. Hemphill J. K. Leadership in small groups (Tech. Rep.). Columbus : Ohio State Leadership Studies, 1952.

113. Krech D., Richard S. Crutchfield, Egerton L. Ballachey. Individual in society: a textbook of social psychology. McGraw-Hill Book Company, 1962. pp. 189–483.
114. Lashway L., Mazarella J. A., & Grundy, T. (1996). Portrait of a leader. In S. C. Smith, & P. K. Piele (Eds.), School Leadership, Handbook for Excellence in Student Learning. Cjrwin Press, 2006. 462 p.
115. Leadershsip theories. URL :
http://changingminds.org/disciplines/leadership/theories/leadership_theories.htm
116. Peter F. Drucker. The practice of Management. New York : Harper & Row, 1954. pp. 159-160.
117. Scouller J. The Three Levels of Leadership: How to Develop Your Leadership Presence, Knowhow and Skill. Cirencester : Management Books 2011. Pp. 34–35.
118. Stogdill R. Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research. R. Stogdill. New York, 1974. P. 7–15.
119. Yukl G. A. Leadership in Organizations (8th Edition). Prentice-Hall: Upper Saddle River, 2003.